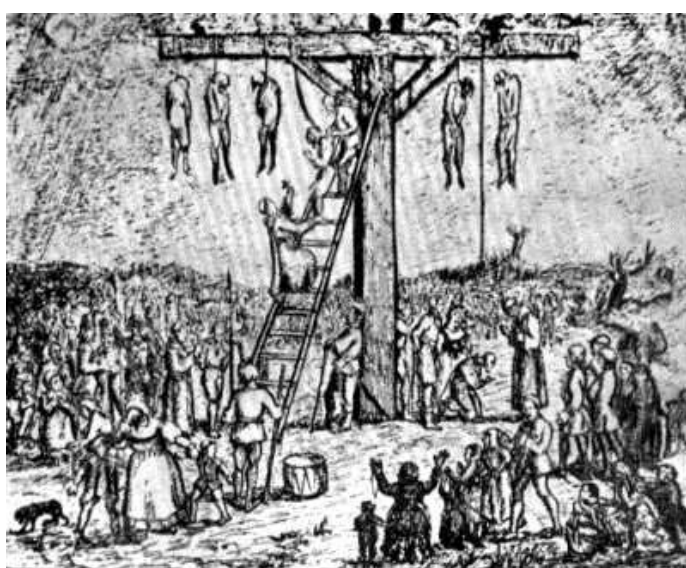

De Bokkenrijders en mythevorming

Historisch denken en redeneren in een
vernieuwende context

Roij Driessen

Fontys Lerarenopleiding Geschiedenis

2154800

27-10-2014

Voorwoord

Voor U ligt de scriptie 'De Bokkenrijders en mythevorming,' een onderzoek gehouden op het sint – Janscollege te Hoensbroek. Opdrachtgever voor deze opdracht was begeleider Jos Meuwissen, een docent die zelf volop bezig is met het ontwikkelen van onderwijs voor de lerarenopleiding aan de hand van verschillende historische thema's. De Bokkenrijders is daar één van, en hij heeft mij en twee medestudenten gevraagd om het onderwerp de Bokkenrijders eens met verschillende invalshoeken klaar te maken voor uitvoering in het middelbaar onderwijs, gekoppeld aan historisch denken en redeneren. Voor mij was dit genoeg aanleiding om middels een literatuuronderzoek te kijken naar de combinatie Bokkenrijders en mythevorming, en dit vervolgens in praktijk te toetsen.

Deze scriptie is geschikt voor iedere student aan de lerarenopleiding geschiedenis, vakdocent, maar ook voor elke geïnteresseerde in de Bokkenrijders of mythevorming. Zeker het theoretisch kader zal voor Bokkenrijdersonderzoekers vernieuwend zijn. Nog nooit is er vanuit dit perspectief gekeken naar zo'n complex onderwerp, en hopelijk levert het toekomstige onderzoekers genoeg stof tot nadenken. Er is in de jaren sinds de vervolgingen van Bokkenrijders veel geschreven en gediscussieerd over dit onderwerp, maar het is niet mijn doel deze discussie en eerdere werken teniet te doen. Geschiedenis is een discussie zonder einde, waaraan ik als toekomstig vakdocent graag een steentje wil bijdragen.

De vernieuwende inslag in dit onderzoek maakte het voor mij overigens ook een enorme uitdaging. Meerdere malen liep ik tegen een uitdaging waardoor mij soms de moed in de schoenen zank. Door een sturende opmerking of literaire tip van mijn begeleider of iemand anders uit mijn omgeving wist ik uiteindelijk de hindernis te bedwingen, zij het in iets langere tijd dan voor een scriptie gepland hoort te staan. Alleen al met de literatuurstudie die ik gedaan heb, ben ik over de voorgeschreven studielast gekomen. Dit onderwerp leent zich voor een degelijke studie, en dat besepte ik al toen ik er aan begon. Ik heb het onderzoek enigszins ingeperkt tot een aantal vooraanstaande bronnen, omdat het een scriptie voor een lerarenopleiding betreft, en geen proefschrift voor een masteropleiding. Gekozen is dus alleen voor een aantal zeer invloedrijke werken over de bokkenrijders, met specifiek betrekking op de tweede periode (1750 – 1751). Het resultaat mag er volgens mij zijn, het is een scriptie om trots op te zijn.

Via deze weg wil ik iedereen bedanken die heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit product. Op de eerste plaats Jos Meuwissen, voor het geweldige idee en het sturen waar nodig. Dank zij deze invalshoek heb ik voor mijzelf een heel waardevol onderzoek gedaan waarmee ik zeker in de toekomst nog eens aan de slag wil, zij het in het onderwijs of voor mijzelf. Natuurlijk bedank ik ook tweede corrector Thijs van Vugt, en Emile Ramaekers van het Centre Céramique voor de feedback in verschillende stadia van het onderzoek. Thijs heeft een goede bijdrage geleverd bij de fine-tuning van het verslag en Emile heeft mij goed geholpen met het kiezen van de juiste literatuur. Ook wil ik de medewerkers van het RHCL in Maastricht bedanken voor hun tijd en aandacht in het zoeken naar de juiste processtukken. En natuurlijk, zeker niet de minst belangrijke, mijn begeleidster op het sint Janscollege, Monica Hollanders, die mij een atheneum – 3 klas beschikbaar stelde om naar hartenlust op te experimenteren en mij begeleidde tijdens mijn LIO – stage. Daarbij vergeet ik ook niet de leerlingen van A3B, die het verhaal zo geduldig en geïnteresseerd aanhoorden.

Als laatste gaat er een speciaal woord van dank uit naar mijn ouders en mijn vriendin Nadia, die me het vertrouwen en de tijd hebben gegeven om deze scriptie tot een goed einde te brengen.

Ik wens de lezer veel leesplezier met deze scriptie,

Roij Driessen,

Geleen, 25 December 2014

Samenvatting

In dit document is onderzoek gedaan naar de combinatie van de onderwerpen de Bokkenrijders en mythetvorming in de geschiedenis en het potentieel van deze onderwerpen betreffende historisch denken en redeneren. Daarnaast is het potentieel getoetst in de onderwijspraktijk, gedurende twee lessen aan een atheneum – 3 klas op het Sint – Janscollege te Hoensbroek. Aanleiding voor dit onderzoek was een vraag aan begeleider Jos Meuwissen om onderzoek te doen naar de mogelijkheden van het onderwerp voor het middelbaar onderwijs.

Middels een literatuurstudie is aangetoond dat, wat mythetvorming in de geschiedenis betreft, het bronmateriaal en onderzoek naar de Bokkenrijders doorspekt is van mythische elementen. Het onderwerp leent zich in theorie zeer goed om aan leerlingen van de middelbare school duidelijk te maken wat mythetvorming is en hoe mythen of mythische elementen hun ingang kunnen vinden in wijd geaccepteerd wetenschappelijk onderzoek. Met andere woorden, hoe het kan dat mythen als de waarheid worden overgenomen. De aard van het bronmateriaal leent zich hier uitstekend voor en beperkt onderzoekers drastisch.

Daarnaast is aangetoond dat het onderzoek naar het onderwerp ‘de Bokkenrijders’ door nog drie andere factoren belemmerd wordt. Veel bronnen en artikelen zijn geschreven met een folkloriserende en romantiserende inslag, mede te wijten aan het feit dat enkele van de invloedrijkste bronnen geschreven zijn in de achttiende of negentiende eeuw. Daarnaast zien we dat hedendaagse onderzoekers vaak werken vanuit een persoonlijk motief, en redeneren vanuit hun eigen paradigma, waarin vaak andere invalshoeken (blind) verworpen worden.

Deze conclusies zijn in de schoolpraktijk getoetst in de vorm van een methodehoofdstuk. Wegens tijdsgebrek is gekozen voor een verkorte variant van deze methode, maar het resultaat is duidelijk. Leerlingen geven in een enquête aan kritischer te kijken naar datgene dat ze lezen en zich af te vragen of het wel klopt wat er staat. Deze onderzoekende houding sluit goed aan bij wat er beoogd wordt te ontwikkelen bij historisch denken en redeneren, dus gesteld kan worden dat er enig effect is gerealiseerd met deze lessenserie. Een onbedoeld maar welkom bijeffect is dat leerlingen te kennen geven geïntrigeerd te zijn geraakt door de streekgeschiedenis en dat zij daar ook graag meer aandacht aan willen besteden.

Er dienen wel een aantal kanttekeningen geplaatst te worden bij dit onderzoek, namelijk het feit dat de onderzoekspopulatie vrij beperkt is. Er is gekozen voor één klas atheneum – 3, en vervolgonderzoekers wordt aangeraden dit onderzoek in meerdere leerjaren en op meerdere niveaus te toetsen om een representatievere score te krijgen. Daarnaast is er wegens tijdsdruk gekozen voor een afgeslankte variant. Uiteraard zou een projectvorm van vier of meer weken een beter effect sorteren en natuurlijk ook duidelijkere resultaten verschaffen.

Inhoud

Voorwoord	1
Samenvatting.....	3
1. Inleiding	6
1.1 schoolpraktijkcontext	6
1.2 Aanleiding.....	6
1.3 Onderzoeksdoel en onderzoeksvragen	6
1.4 Relevantie voor de schoolpraktijk	7
1.5 Relevantie voor de eigen professionele ontwikkeling	7
2.1 Theoretisch Kader: mythevorming	8
2.1.1 De mythen in de Oudheid	8
2.1.2 Van Oudheid naar de Moderne tijd: invented tradition	9
2.1.3 Een tweede moderne mythe: de volksmythe.	11
2.1.4 Een derde moderne mythe: de “wetenschappelijke” mythe.....	12
2.2 De Bokkenrijders en mythen	13
2.2.1 De Bokkenrijders – een korte beschrijving.....	13
2.2.2 Geschiedenis van het onderzoek.....	14
2.2.3 mythevorming	15
2.2.4 volksmythen en de Bokkenrijders	15
2.2.5 De Bokkenrijders: een “wetenschappelijke” mythe?	16
2.2.6 De Bokkenrijders als proto – revolutionairen?	18
Conclusie	20
3. Opzet van het onderzoek en inventarisatie vooraf.....	21
3.1 Inhoud en werkwijze	21
3.2 Onderzoeksgroep	22
3.3 Ontwikkeling onderzoeksinstrumenten	23
3.3.1 een analyse van bestaande methodes	23
3.4 Dataverzameling / procedure.....	27
3.5 Dataverwerking en –analyse	28
3.5.1 De mening van de leerlingen over het onderwerp en de toepassing ervan.	28
3.5.2 De mening van docenten over het onderwerp	28
3.6 Inventarisatie vooraf	29
3.6.1 nulmeting	29
4. Het beroepsproduct	31

5. Conclusies en aanbevelingen	34
5.1 resultaten vanuit de enquête.....	34
5.1.1 Leerlingenquête na uitvoering van het onderzoek	34
5.1.2 conclusies uit de leerlingenquête.....	38
5.1.3 resultaten met betrekking tot de docenten	39
5.1.4 Conclusie met betrekking tot de docenten	39
5.2 Evaluatie beroepsproduct	41
5.3 Conclusie hoofd – en deelvragen en aanbevelingen.....	42
5.3.1 Aanbevelingen voor de schoolpraktijk	44
5.3.2 Zwakke punten van het onderzoek, aanpassingen	44
5.3.3 Suggesties voor een vervolgonderzoek.....	45
Bibliografie	46
Literaire bronnen en artikelen	46
Digitale bronnen.....	48
Multimedia	49
Bijlagen	50
Bijlage 1: leerlingmateriaal, tekstboek.....	50
Bijlage 2: leerlingmateriaal, werkbladen.....	68

1. Inleiding

1.1 schoolpraktijkcontext

Het voor U liggende onderzoek is gebaseerd op de toenemende vraag naar de ontwikkeling van vaardigheden in het historisch denken en redeneren bij leerlingen van de middelbare school. Historisch redeneren is een vaardigheid waarop tegenwoordig steeds meer beroep wordt gedaan door onder andere de overheid. Zelfs in de kerndoelen onderwijs staat opgenomen dat leerlingen een kritische houding aangeleerd dient te worden.¹ Het is dan ook niet vreemd dat onderzoeken als scripties of ter behoeve van onderwijsvernieuwing inspelen op de toenemende vraag naar dit soort publicaties. Deze publicatie hoopt bij te dragen aan de hoeveelheid bronnen waaruit docenten kunnen putten om deze vaardigheid bij leerlingen te versterken.

1.2 Aanleiding

Aanleiding tot dit onderzoek was een vraag van mijn begeleider, Jos Meuwissen. Hij is benaderd om een onderzoek in te stellen, dan wel uit te laten voeren door studenten, naar de potentie van het onderwerp 'De Bokkenrijders' in het onderwijs. Door elk met een unieke invalshoek naar dit thema te kijken, ging de schrijver van deze scriptie met twee anderen analyseren wat voor toegevoegde waarde het onderwerp 'de Bokkenrijders' kan hebben. Voor deze scriptie is gekozen voor de invalshoek 'mythevorming.' Door literatuur- en praktijkonderzoek wordt de potentie van het onderwerp aangetoond, alsmede de relevantie voor de beroepspraktijk.

1.3 Onderzoeksdoel en onderzoeksvragen

Doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen of de koppeling tussen de onderwerpen 'Bokkenrijders' en 'mythevorming' een meerwaarde heeft voor het aanleren van historisch denken en redeneren bij leerlingen van Atheneum -3 in het middelbaar onderwijs. Voor deze groep is gekozen omdat de materie waarmee gewerkt wordt vrij pittig en het beoogde doel ook van een zeker niveau is. Daarnaast is ook voor deze groep gekozen omdat deze doelgroep in het curriculum de meeste tijd heeft om een extra uitstapje als dit te maken.

Het effect van deze stof op het historisch denken en redeneren wordt onderzocht aan de hand van de volgende hoofdvraag:

"Is het onderwerp 'mythevorming rondom de Bokkenrijders' geschikt om de leerlingen in het voortgezet onderwijs te trainen in historisch denken en redeneren met betrekking tot mythevorming als maatschappelijk fenomeen?"

Middels de volgende deelvragen zal gewerkt worden naar een duidelijk antwoord op deze vraag:

- Wat is mythevorming?
- Is er bij het onderwerp 'de Bokkenrijders' sprake van mythevorming?
- Hoe kan een vertaalslag vanuit de Bokkenrijders en mythevorming naar het onderwijs gelegd worden?
- Op welke wijze kan het thema 'Bokkenrijders en mythevorming' in het curriculum worden ingebouwd (en didactisch worden ingevuld) zodat historisch denken en redeneren bij de leerlingen op een optimale wijze wordt gerealiseerd?

¹ Rijksoverheid (2009)

1.4 Relevantie voor de schoolpraktijk

De overheid stelt niet veel eisen aan het onderwijs, maar om te zorgen dat elke leerling hetzelfde leert en diploma's een gelijke waarde hebben, zijn de zogenoemde kerndoelen ingevoerd.² Het historisch denken en redeneren is daar één onderdeel van. Door nieuw onderwijsmateriaal te ontwikkelen en nieuwe thema's uit te werken die hier op aansluiten, kan de vaardigheid van leerlingen in het historisch denken en redeneren op een succesvolle manier getraind en versterkt worden. Aan de hand van een regionaal thema krijgt een leerling inzicht in het proces achter bronstudie, vertaling naar een artikel, maar ook hoe in dat proces mythes kunnen ontstaan of, niet herkend als waarheidsgetrouw doorgegeven worden.

1.5 Relevantie voor de eigen professionele ontwikkeling

Het ontwerpen van lesmateriaal en het uittesten van nieuw materiaal in de schoolpraktijkomgeving is voor een docent altijd een relevante manier van ontwikkeling van de eigen vaardigheden. Een docent dient zich voortdurend te ontwikkelen om up – to – date te zijn. Door een nieuw, weinig gebruikt historisch onderwerp voor te bereiden volgens een nieuwe insteek, namelijk de Bokkenrijders en mythetvorming, heb ik een groot beroep gedaan op mijn eigen vaardigheid in het historisch denken en redeneren. Ook mijn onderzoekvaardigheden en mijn reflectieve vaardigheden zijn danig op de proef gesteld en bijgeschaafd. Ik heb het voorbereiden, uitvoeren en schrijven van dit APO ervaren als een zeer leerzame, doch veelomvattende bezigheid. In mijn toekomst als zelfstandig docent wil ik mij blijven inzetten om nieuwe thema's, visies en onderwijsmateriaal te ontwikkelen voor het schoolvak geschiedenis. Ik hoop dat de lezer dit product met eenzelfde hoeveelheid plezier en enthousiasme leest als dat ik tijdens het onderzoeken en schrijven heb ervaren.

² SLO (2006)

2.1 Theoretisch Kader: mythevorming

Mythe is een begrip dat nogal emotioneel beladen is. Als men spreekt over een mythe bedoelt men meestal een verhaal dat verteld wordt, maar onzin is. Het verhaal raakt voor veel mensen kant noch wal en bevat geen kern van waarheid. Toch is onze samenleving doorspekt met dit soort verhalen. Ook onze geschiedenis wordt vaak geschreven met verhalen als bron die later door andere auteurs afgedaan worden als mythen. Het is de taak van de historicus, wordt wel eens gezegd, om te 'debunkten,' mythen uit de geschiedenis te verwijderen.³

Het feit dat mythen veelvuldig in de geschiedenis voor- en terugkomen, toont het belang hiervan al aan. Ook leerlingen en docenten krijgen met dit soort verhalen te maken en zullen hier op de een of andere manier mee moeten omgaan. We willen leerlingen kritisch leren denken en redeneren, dus zullen zij door sommige verhalen en beweringen heen moeten kunnen prikken. Te veel kinderen lopen met foute denkbeelden over bepaalde tijdvakken, zoals de Tweede Wereldoorlog. Ook nemen de extreme ideeën en standpunten weer vorm aan bij onze jeugd⁴. Daarom is het belangrijk voor een docent om een goed beeld te hebben van wat een mythe eigenlijk is en wat haar plek in het geschiedenisonderwijs is of kan zijn. Hij moet er immers voor zorgen dat leerlingen niet met (foute en onjuiste) denkbeelden in aanraking komen zonder er kritisch naar te kunnen kijken.

Om een helder beeld te krijgen van wat een mythe is en welke maatschappelijke functie die heeft, dienen we het begrip vanuit een historisch perspectief te bekijken. Mythen hadden een andere positie in de samenleving van de Oudheid, dan dat ze die tegenwoordig hebben. De verhalen over Zeus en consorten werden mythisch genoemd, maar ze werden anders op waarde geschat dan de mythen tegenwoordig. We zullen dus eerst in kaart moeten brengen welke betekenissen het begrip door de eeuwen heen heeft gehad.

Zo zullen we er achter komen dat het begrip mythe in die tijdvakken telkens een andere betekenis kreeg (en gedeeltelijk ook een andere maatschappelijke functie) zodat het dus vrij moeilijk is duidelijk te krijgen wat we nu precies onder dat begrip moeten verstaan.⁵

2.1.1 De mythen in de Oudheid

Uit de oudheid kennen we veel mythische verhalen zoals de Egyptische, Griekse of Babylonische. Die verhalen worden tegenwoordig gezien als onzinnig of leuk voor kinderen als verhaaltje voor het slapen, maar in de Oudheid namen deze verhalen een heel prominente plek in de maatschappij in. Deze verhalen vormden een leidraad voor de Egyptenaar, Griek of Babyloniër, maar ook voor Germanen, Noren en andere volkeren. De Griekse religie was gebaseerd op de verhalen over de goden, Grieken verklaarden het ontstaan van hun wereld aan de hand van die mythologie. Ze namen dus een zeer prominente plek in binnen de Griekse maatschappij.

De Griekse mythen hadden verschillende functies voor diegenen die ze bestudeerden. Ze verklaarden de wereld om hem heen, beschreven de schepping of scheppende gebeurtenissen (het ontstaan van de aarde, de geboorte van een godheid etc.). Daarnaast hadden ze een belangrijke voorbeeldfunctie voor de lezer. De Griek leerde iets over het gedrag of de emoties van de goden, dat hij zelf ook kon toepassen in zijn dagelijks leven. Sociale structuren lagen vastgelegd in deze verhalen. Een zeer

³ Macmillan, (2008) p. 47. Zij gaat in op het feit dat de taak van de historicus het ontzenuwen van mythen is.

⁴ Omroep West (2014)

⁵ Dundes (1984), p. 49

duidelijk voorbeeld hiervan komt uit de Noorse mythologie. De god Rig bezocht drie gezinnen en bezorgde hen een kind, waarmee hij de drie klassen in de samenleving stichtte (Rigsthula).⁶

Mythen boden de mensen houvast en een leidraad voor hun levensvragen. Elke inwoner van Griekenland leerde de verhalen over de goden en leerde zo welke positie hij of zij in de samenleving had.

Belangrijk bij dit type mythe uit de oudheid is de invloed van religie. Ook diverse verhalen uit het Christendom, Jodendom en zelfs de Islam kunnen onder dit type mythe gevat worden. De verhalen uit de 'Drie Groten' hebben veel gemeen met de klassieke mythen; ook zij bieden een verklaring voor het ontstaan van de aarde of andere scheppende gebeurtenissen, ook zij bieden een model van de samenleving (sociale structuren) en ze geven aan welk sociaal gedrag gewenst is en welk niet. Denk bijvoorbeeld aan de tien geboden. De dagelijkse beleving van de religieuze mythen komt tot uiting via een geheel van rituelen die uitgevoerd moeten worden. Bij de oude Grieken, Babyloniërs en Egyptenaren kan gedacht worden aan offers brengen, gebeden en religieuze feesten. Ook de 'Drie Grote Religies' die we nu nog kennen, hebben dit soort rituelen. Denk aan het breken van het brood en het delen van de wijn, waarbij het laatste avondmaal nagespeeld wordt in de katholieke kerk.

2.1.2 Van Oudheid naar de Moderne tijd: invented tradition

In de loop van de tijd is de betekenis van het begrip mythe flink veranderd. Religie werd geleidelijk minder belangrijk en de invloed van de kerk nam gestaag af. Er werden nieuwe werelddelen ontdekt en gekoloniseerd en de bekende wereld breidde zich uit. Daarnaast kwam er in diezelfde periode, rond de zestiende eeuw een nieuwe kijk op het leven die aan populariteit won; het wetenschappelijk wereldbeeld brak gestaag door. Een nieuw vraagstuk diende zich aan, een vraagstuk waarop geen enkele religie antwoord kon geven. Wie heeft recht op het grootste stukje van de wereld?

We zien dat in de zeventiende, achttiende en zeker negentiende eeuw landen meer belangstelling gaan stellen in hun eigen verleden en bestaansrecht. Verhalen worden herschreven, de geschiedenis opnieuw bestudeerd. Landen willen middels hun geschiedenis, die zij mythische vormen laten aannemen, aantonen waarom zij bestaansrecht hebben, of recht op een groot (koloniaal) rijk. In Nederland wordt dat duidelijk met de Bataafsche Republiek. Men grijpt terug naar een schijnbaar belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis, idealiseert deze en verklaart daaruit het bestaansrecht van het volk. Nederland stamde af van de Bataven, die vele eeuwen geleden al dapper streden tegen de Romeinse onderdrukker. Nederlanders, de nakomelingen van die Batavieren, moesten zich weer eensgezind samen pakken en sterk worden.

Een goed voorbeeld zien we bij onze oosterburen. Het is namelijk interessant om vanuit mythen en mythetvorming te kijken naar Duitsland rond 1870. Over de berg Kyffhäuser (in Thüringen) worden veel verhalen verteld. Eén van de legenden over die berg is dat keizer Frederik Barbarossa van het Heilig Roomse Rijk daar onder wacht tot de dag van absolute nood. Dan zal hij uitrijden en Duitsland van de ondergang redden. In de jaren na 1870 – 1871 zag bondskanselier Bismarck een enorme uitdaging voor zich. Hij moest de positie van de Keizer rechtvaardigen tegenover alle kleine autonome gebieden waaruit Duitsland was ontstaan. Er werd een groot monument geplaatst op de berg Kyffhäuser, ter ere van keizer Wilhelm. Zo werd zijn Rijk gerechtvaardigd tegenover het verleden; er was toen al een sterk Duits Rijk, en dat werd met de komst van de nieuwe keizer

⁶ Sturlusson (2011)

gereactiveerd.⁷ De plaats voor het monument was goed gekozen, bovenop een plek die belangrijk was voor de Duitse geschiedenis. Er werd gesuggereerd dat er in Duitsland sprake was van een doorlopende lijn van keizers. Dit soort verhalen noemen we *invented traditions*.⁸ De naam zegt het al, er worden tradities, rituelen 'uitgevonden' om zo een schijnbaar doorlopende lijn te construeren.

In deze mythen wordt religie vervangen door ideologie. We zien dat de mythe vanuit een bepaalde grondslag wordt vormgegeven. Bismarck zag het keizerschap voor zich, Duitsland als grote speler op het wereldtoneel. Beter nog zien we het bijna 60 jaar later, in de jaren '20 en '30, met de opkomst en vestiging van één van de meest bekende en beruchte regimes uit de geschiedenis. Adolf Hitler had ook zijn ideeën over het bestuur van Duitsland en doopte de twintigste eeuwse Duitse staat tot het Derde Rijk. Hitler doet precies hetzelfde als Bismarck voor hem; hij borduurt verder op een veronderstelde lijn van Duitse rijken. Eerst Barbarossa, dan de Hohenzollern, en nu de Nazi's. Hij baseerde zijn ideeën op de rassenindeling, en ging er van uit dat er sprake was van een Germaans ras. Dat wilde hij bewijzen door de geschiedenis aan te passen aan zijn ideologie. Er werden nieuwe boeken gemaakt voor scholen, kinderen werden bij de Hitlerjugend meer 'in de natuur' opgevoed en er waren plannen om Berlijn te vullen met beelden uit de Noorse religie. Ook waren er veel heidense elementen terug te vinden in voor Nazis belangrijke gebouwen, symbolen en rituelen. Hitler maakte dus een 'Invented Tradition' waarmee hij wilde aantonen dat zijn Rijk afstamde van de oude Germanen en Scandinaviërs, maar ook een doorlopende lijn had met alle eerdere rijken. Zo creëerde hij dus een eigen Nazimythe, zoals Bismarck voor hem, door middel van beelden, openbare werken en monumenten, een 'mythe van het Rijk' creëerde. De Invented Tradition is overigens van alle tijden, het gebeurde niet alleen in het groot zoals in de genoemde voorbeelden. Het gebeurt nu nog, maar dan onschuldiger, met jaarlijkse feesten en braderieën in dorpen en steden om ons heen. Denk aan de Oude Ambachten, waarin de mensen teruggrijpen naar een oude tijd en deze romantiseren en idealiseren. Ook daarmee wordt een nieuwe mythe gecreëerd.

⁷ Kershaw (1999), p 124 - 125.

⁸ Hobsbawm (1983)

2.1.3 Een tweede moderne mythe: de volksmythe.

Over volksmythen is weinig geschreven, maar over het algemeen is iedereen het wel over de betekenis eens. Dit type mythe is waar iedereen aan denkt bij het horen van het begrip mythe, het onzinverhaal ofwel het broodje aapverhaal. Vaak is het niet gebaseerd op feiten, maar het wordt toch hardnekkig verspreid en vindt zijn aanhang op het internet, in de kroeg of bij de lokale voetbalclub. Het zijn verhalen waarmee mensen elkaar graag de stuipen op het lijf jagen, maar waar geen enkel bewijs voor is. Volksmythen verschillen van de andere twee typen mythen omdat het hier gaat om onzinverhalen die geen kern van waarheid bevatten, maar inspelen op een bepaalde angst. Er is geen achterliggende religie, geen ideologie, alleen maar een verhaal dat inspeelt op een bestaande angst. Zeer bekend is het verhaal van piranha's in de Theems of krokodillen in de riolen van New York.⁹ De Theems is vervuild en troebel, maar veel mensen recreëren er in. De riolen van New York zijn een moeilijk begaanbaar netwerk van tunnels waar zwervers en junkies zich ophouden. Vaak komen er geluiden uit de putten, dus er is angst voor het onbekende. Deze angst kan een voedingsbodem zijn voor het ontstaan van een mythe.

Een zeer bekend voorbeeld van een volksmythe, die Nederland een aantal jaren geleden in zijn greep heeft gehad, toont direct een aantal belangrijke kenmerken van zo'n verhaal. Dit verhaal betreft kebabzaken. Kebab is voor veel Nederlanders na het uitgaan de ultieme verleiding. Snel een broodje met vettig vlees en veel knoflooksaus naar binnen werken. Maar veel van deze zaken staan niet bekend om hun uitstekende hygiëne, waardoor veel mensen bang zijn dat ze er ziek van kunnen worden. Het verhaal ging een paar jaren geleden rond dat 'ergens in Arnhem' twee mensen ziek waren geworden na het bezoeken van de kebabzaak. Onderzoek door de Keuringsdienst van Waren wees later uit dat de knoflooksaus van de betreffende zaak sperma van zeven donoren bevatte.¹⁰ Daardoor brak er een storm van protest uit op sociale media en werd er extra onderzoek gedaan bij dit soort zaken.

Dat kebabzaken er soms slechte hygiëne hebben is bekend, maar dat hebben meerdere restaurants. De angst hiervoor zorgt dat er op een bepaald moment ergens een verhaal ontstaat. Het verhaal is meestal erg vaag; de verteller heeft het van een kennis die het weer van een kennis heeft, en de locatie en tijd zijn ook onbekend. Meestal wordt gesproken van 'ergens in Nederland' of 'in Amsterdam ergens.' Tijd en datum zijn ondergeschikt, het gaat om het schokeffect. Meestal prik je, als je even nadenkt, zo door zo'n mythe heen. Hoe kan een keuringsdienst in godsnaam het DNA van vijf donoren identificeren met een onderzoek, zonder dat zij die apparatuur hebben? Hoe kunnen krokodillen zonder voedsel in New York overleven, of piranha's de koude Theems? Maar zo lang er angst bestaat blijven dit soort verhalen de kop op steken en worden ze verspreid onder de bevolking.

Volksmythen komen we overal in de geschiedenis tegen, in variërende samenstellingen. Vooral in de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd leidden volksgeloof en geloof in magie tot heksenvervolgingen. Men geloofde in het bestaan van magische wezens in onbekende landen en het bestaan van duivelse werken en magie in de naaste omgeving. Veel van die verhalen ontstonden als gevolg van angst voor het onbekende, datgene wat niet verklaard kon worden met de kennis die de mensen op dat moment hadden.

⁹ Urbanlegends (2014)

¹⁰ Broodje aap (2014)

2.1.4 Een derde moderne mythe: de “wetenschappelijke” mythe.

Dit type mythe is erg interessant als we naar de volgende paragraaf gaan kijken, de Bokkenrijders. Vaak wordt door historici een boek geschreven dat op dat moment toonaangevend is, maar later als een mythe of mythevorming wordt weggeschreven. Een voorbeeld is Loe de Jong.¹¹ De Jong, zelf naar Engeland gevlucht in de Tweede Wereldoorlog en daar directeur van Radio Oranje, schreef een 26 banden dik werk over Nederland tijdens de bezetting. In de tijd dat deze banden uit kwamen, (in 1994 verscheen het laatste deel,) werden ze breed geaccepteerd en bejubeld. Het NIOD noemt ze nog steeds het standaardwerk over de bezetting. Toch komt uit diverse hoeken kritiek op de manier waarop het geschreven is. De Jong erkent twee soorten mensen, zij die de bezetter hielpen en zij die hem tegen werkten. Hij denkt erg zwart wit. Chris van der Heijden gaat daar in zijn boek uitgebreid op in en beschuldigt de Jong daarin eigenlijk van het creëren van een mythe.¹² Er waren ook mensen die ‘niets’ deden, en er waren mensen die de Duitsers hielpen omdat ze anders zelf geen inkomen hadden. Zijn zij ‘fout’ of doen ze het uiterste voor hun gezin? Zelfs het idee van Nederland als verzetsland houdt geen stand. Het aantal verzetsmensen in Nederland blijkt beduidend lager te liggen dan het aantal mensen dat collaboreerde. Evertjan van Roekel spreekt in zijn boek bijvoorbeeld al over meer dan 25.000 man vrijwillige SS’ers, dat zelfs al hoger ligt dan het aantal verzetsmensen.¹³ Men beschuldigt de Jong ervan emotioneel te dicht bij het onderwerp betrokken te zijn en dus onwetenschappelijk te werken. Toch heeft de Jong zijn werk op voldoende en goede bronnen gebaseerd en is een groot gedeelte van zijn werk inderdaad ook niet bekritiseerd. Er is dus sprake van een verhaal dat (gedeeltelijk) op waarheid berust, maar toch als onwetenschappelijk wordt neergezet.

¹¹ NIOD (2014)

¹² Van der Heijden (2004)

¹³ Van Roekel (2011)

2.2 De Bokkenrijders en mythen

Over de Bokkenrijders is veel geschreven, soms degelijk onderbouwd, soms onzinnig. Dat komt vooral door de aard van het overgeleverde bronmateriaal. Er is weinig primair materiaal, en wat we wel hebben is een heel pakket processtukken, waarvan sommige niet compleet of geheel verdwenen zijn, een aantal briefwisselingen tussen justitie en hogerhand, justitie en familie van verdachten, en plakaten (aanplakbiljetten, zoals een plakkaat tegen zigeuners). Wat we missen is een 'onafhankelijke' primaire bron die los staat van de processtukken, maar deze wel ondersteunt, uitbreidt of volledig tegensprekt. Daarbij komt het feit dat de processtukken opgesteld zijn na marteling van verdachten, wat het interpreteren niet gemakkelijker maakt.

De aard van het bronmateriaal en de discussie rondom het onderwerp maken het onderwerp enorm interessant voor een nader onderzoek. We vinden er veel elementen in terug die gekoppeld kunnen worden aan de eerder beschreven soorten mythen. Maar voordat daar dieper op in gegaan wordt, moet eerst de geschiedenis van de Bokkenrijders en het onderzoek naar de bendes nader belicht worden.

2.2.1 De Bokkenrijders – een korte beschrijving

De Bokkenrijdersbenden waren zowel in Belgisch als Nederlands Limburg actief in de achttiende eeuw. Dit gebied werd toen de Landen van Overmaas genoemd en bestond uit gebieden die onder het bestuur van de Republiek (en dus de Staten – Generaal) stonden, gebieden die Oostenrijks bezit waren, en vrije rijksheerlijkheden. Het was een gebied dat in de zeventiende en begin achttiende eeuw geteisterd werd door oorlog, doortrekkende legers, veeziektes en armoede. Tussen de jaren 1720 en 1774 vonden er een aantal gewelddadige inbraken, overvallen en roofovervallen plaats. In eerste instantie wordt in 1724 een groep zigeuners het gebied uitgejaagd en gebrandmerkt, maar in de late jaren 1720 en begin jaren 1730 werd het inbreken en stelen weer hervat. Er werden tussen 1730 en 1774 in een drietal vervolgingsperioden bijna duizend mensen voor de rechtbank gesleept, waarvan er (voor zover we dat nog kunnen achterhalen,) tussen de drie- en vijfhonderd geradbraakt, gebrandmerkt, gewurgd, verbrand, opgehangen of onthoofd werden.¹⁴

Schrijvers zijn het er niet geheel over eens hoeveel mensen schuldig zijn bevonden of ter dood veroordeeld zijn. In de loop van de eeuwen zijn veel processtukken vernietigd, verdwenen of niet in hun geheel overgeleverd. De nog bestaande stukken zijn in het RHCL in te zien. Ook over de omvang en periodisering van de bendes is veel onzekerheid. Sommigen spreken over perioden van vervolgingen, anderen over perioden van bendeactiviteiten. De meest geaccepteerde indeling is die in drie bendes voor Nederlands Limburg. De eerste bende wordt in de jaren 1720 gesticht als een groep vilders, familie, uit stelen gaat. Rond 1730 spreekt men van een volwaardige bende met verschillende leden. De bende bestaat tot 1742 en eindigt door vervolging. Een paar leden van die bende vlucht en weet in Geleen en Schinnen weer een soortgelijke bende samen te stellen. De bende is geen lang leven gegund, omstreeks 1749 vindt de eerste inbraak plaats, omstreeks 1750 de laatste. In 1751 hangt het laatste bendelid aan de galg, en tegelijkertijd vinden nieuwe inbraken plaats. Het huis van één van de schepenen die het laatste doodvonnis tekende wordt in brand gestoken. De laatste bende houdt stand tot 1774.

Wat de bendes zo bijzonder maakte is dat ze, zeker aan het einde van de vervolgingen, afgeschilderd werden als duivels. De bevolking geloofde dat ze op bokken door de lucht vlogen en zo snel op

¹⁴ Blok (1991), Sleinada (1779), Pijls (1924)

meerdere locaties konden inbreken. Ook het ritueel dat zij gebruikten voor de eedaflegging doet denken aan duivelse kunsten. Zo moesten nieuwe Bokkenrijders een glas brandewijn met groen poeder drinken en vervolgens achteruit een kapel binnenkruipen. Ook zijn er verhalen van verdachten die zeiden op een kruis te hebben gespuugd of getrapt. De meesten moesten god en alle heiligen afzweren en de duivel accepteren als hun heer. Dit ritueel wordt uitgebreid beschreven door auteurs en is ook terug te vinden in verschillende processtukken. Al in de eerste processen vinden we verdachten die aangeven een eed te hebben gezworen.

2.2.2 Geschiedenis van het onderzoek

De Bokkenrijders duiken voor de eerste keer op in de literatuur als de processen van de laatste vervolgingen al achter de rug zijn. In 1779 schrijft pastoor Arnold Daniëls onder het pseudoniem Sleinada een stuk waarin hij beschrijft dat het volk van de Landen van Overmaas van God los is geraakt door de rondtrekkende legers en binnensluipende zigeuners en daardoor van het ware pad is afgedwaald. Sleinada rechtvaardigt het hardhandige optreden van justitie. Hij put zijn pleidooi uit gesprekken met veroordeelden (hij nam hen de biecht af) en gesprekken met mensen uit de omgeving. Daarnaast is hij door familiebanden gelieerd aan sommige schepenen, dat al snel de verdenking oproept dat hij alleen zijn familie vrij pleit.

Na zijn boek verschijnt een roman over de Bokkenrijders door Ecrevisse in 1845. De volgende schrijvers die zich er mee gaan bezig houden zijn Melchior (1915, vooral Belgisch Limburg) en Pijls (1924). Pijls gaf een beschrijving van het bendewezen, de inbraken en vervolgingen van de tweede bende uit Schinnen en omgeving. Pijls bestudeerde als eerste uitgebreid de nog aanwezige processtukken en beschreef uitvoerig de eedaflegging. Bijzonder is dat hij dit geheel kritiekloos doet. Hij neemt al het geschrevene in de stukken voor waar aan.

Daarna wordt het onderzoek in de jaren 1970 door Ramaekers / Pasing hervat en culmineert uiteindelijk in een ware golf van boeken en artikelen in de late jaren 1980 en vroege jaren 1990, mede door het verschijnen van de romans van Ton van Reen. Het is ook hier dat de discussie pas echt los barst.

Zo meent een groep schrijvers, waaronder Sleinada, dat de bevolking door oorlogen en veeziekten verarmd is en aan het stelen sloeg. De bende was een groep bandieten die zichzelf probeerde te verrijken en rond probeerde te komen. Andere auteurs zijn het er niet mee eens. Zo zijn er sommigen die erkennen dat er ingebroken was, maar dat er van een grote omvangrijke bende geen sprake was. Voor hen lijkt het optreden van justitie barbaars, en doet het denken aan een justitie met meer macht dan goed voor hen was, een voortzetting van de heksenjacht zoals we deze nog uit de late Middeleeuwen kennen. Louis Augustus (1991) is de voorvechter van deze groep.

Een derde groep schrijvers, Blok en Pasing, ziet in deze gebeurtenissen de vorming van een vrijkorps. Nieuwe ideeën en denkbeelden vinden hun gang naar het gewone volk en we staan aan de vooravond van de Amerikaanse onafhankelijkheid en de Franse Revolutie. Bendeleiders als Mathias Ponts, Willem de Gavarelle, Gerlingh Daniëls en natuurlijk vooral Joseph Kirchhoffs zijn bezig een leger te creëren, met als doel één gebied te creëren waar nu de Landen van Overmaas zijn.

Deze en meerdere verschillende denkbeelden hebben er voor gezorgd dat schrijvers over en weer op elkaar reageren met publicaties, soms in niet al te malse bewoordingen. Dat maakt dit onderwerp overigens wel interessant. Over de Bokkenrijders is veel geschreven, maar er is weinig rechtstreeks

betrouwbaar bronmateriaal. We hebben processtukken, briefwisselingen tussen justitie en overkoepelende organen, uitgevaardigde wetten, maar geen geschriften gemaakt door de verdachten zelf, vrij van vervolging. De enige bekentenissen die er zijn, zijn afgenomen onder dreiging van pijn of onder marteling. Dat leidt er toe dat sommige auteurs dit materiaal compleet verwerpen, waar anderen het geschrevene als volledig waar beschouwen. De waarheid zal ergens in het midden liggen, aldus een derde groep auteurs.

2.2.3 mythevorming

De reden dat het onderwerp 'de Bokkenrijders' is gekozen, is omdat er heel veel elementen van mythevorming in terugkomen. De procesvoering, de studies eromheen en dus ook de discussies staan boordevol verhalen die door sommige auteurs als waar aangenomen worden, terwijl anderen dit afdoen als onwetenschappelijk en mythisch. In deze paragraaf gaan we dieper in op het verhaal van de Bokkenrijders en pikken we een aantal mythen eruit. Het is niet de bedoeling 'de' historische waarheid achter de Bokkenrijders te formuleren of eerdere publicaties onderuit te halen. De paragraaf dient als een eye-opener om te laten zien hoe een mythe kan ontstaan door geschriften en de discussies eromheen.

2.2.4 volksmythen en de Bokkenrijders

De Bokkenrijdersverhalen zijn doorspekt van elementen die als 'volksmythen' kunnen worden omschreven. Er wordt gesproken over een duivelse bende, die de duivel heeft toegezworen en op bokken door de lucht vloog. Sleinada was de eerste literaire bron die aan de bokken aandacht gaf.

We kenden de bokken vooral uit processtukken van Belgisch Limburg.

Sleinada geeft aan dat hij de bokken onzin vindt, maar er wel van overtuigd is dat de Duivel vreemde werken verricht, en dus ook deze bende kan assisteren.¹⁵ Andere auteurs gingen uitgebreider in op het zweren op de duivel. Sterker nog, een groot gedeelte van het betoog van Anton Blok (en Ramakers / Pasing) berust op de eedaflegging door Bokkenrijders. De eed kwam in processtukken uit de eerste fase al ter sprake, maar justitie interesseert zich er pas later voor. Deze eed had een aantal elementen welke we magisch mogen noemen, zoals het drinken van een speciaal drankje, het ontheiligen van hosties of kerken, en het toezweren van de duivel. Verschillende verdachten beschreven de eedaflegging uitgebreid. Zo gaf Arnold Caldenberg¹⁶ aan dat hij iets moest drinken waarvan hij in één keer dronken was en zich als een beest ging gedragen, en dat hij op een afgehakte hand de duivel trouw moest zweren.

Blok, antropoloog, gaat daar dieper op in en vergelijkt ze met de maffiarituelen. Blok ziet in dit ritueel een dreigement naar de eedaflegger; je zwoer de bende trouw, en verried je iemand, dan kwam de duivel je halen. Deze of een andere eed was normaal voor geheime genootschappen. Hij gebruikt dus magische elementen om een theorie van een grote georganiseerde bende te creëren. Ook Pijls, de schrijver uit Schinnen, geloofde in de volledige historiciteit van de magische elementen van de eedaflegging. Hij geeft aan dat dit bijgeloof is van de bendeleden en een slimme zet is van de leiders, echte booswichten die een volgzame, brave bevolking van het juiste pad af leidden.¹⁷ Het volk was dom, en de booswichten wisten met deze kunstgrepen arme mensen mee te trekken. Bij zowel Pijls als Ecrevisse dient echter een kanttekening te worden geplaatst. Hun werken zijn waarschijnlijk beïnvloed door romantisch denken, wat inhoudt dat zij niet al te kritisch zijn geweest naar het

¹⁵ Sleinada (1774) paragraaf 3

¹⁶ Schepenbank Schinnen (31 oktober 1750)

¹⁷ Pijls (1924).

bronmateriaal toe. Bij Pijls is dit heel goed te zien in zijn inleiding, (pagina V); hij geeft aan voor eens en altijd het juiste verhaal achter de volkslegendes van 'Gerlingske met den dooden hand' en 'Den Keukelaer van Hommert met den Keukeltasch' te willen vertellen. Wat hij gedaan heeft, is overschrijven wat er in de processtukken staat. Uit zijn woordgebruik is overigens wel een mening te destilleren: Hij spreekt over de verdachten als 'booswichten,' maar de personen van adel die veroordeeld of verdacht waren weigert hij bij naam te noemen (N.N genoemd). Sterker nog, hij pleit ze ook vrij. Hij geeft een romantisch beeld van de gebeurtenissen. Zo geeft hij, tussen de regels door, aan dat er maar sprake kan zijn van een paar booswichten welke de arme mensen meesleepten en de lokale adel in diskrediet probeerden te brengen.

Augustus, de schrijver die het bendewezen geheel ontkende, prikt door deze elementen heen en doet het af als verzinsels van justitie om de vervolging te rechtvaardigen. Hij laat zien dat er elementen zijn die verdacht veel lijken op beschuldigingen van hekserij, en dat de eed er toe heeft bijgedragen dat veel vermeende Bokkenrijders ter dood veroordeeld zijn. Denk aan het toezweren van de duivel, waar heksen ook van beschuldigd werden. Daarnaast zijn er de geheimzinnige, nachtelijke ontmoeting bij een klein kapelletje dat ontheiligd werd, en de inbraken bij kerken, dat parallel gelegd kan worden aan de heksensabbats.

Uit deze paragraaf kunnen we concluderen dat typisch volksmythische, magische elementen dus gemakkelijk ingang kunnen vinden in een wetenschappelijk werk. De lijn tussen wetenschap en volksmythe is hier dus heel vaag. Dat heeft te maken met wat er in de volgende paragraaf duidelijker aan bod komt, namelijk de visie en manier van redeneren van auteurs, meestal ontstaan door hun persoonlijke motieven en paradigma's. Een socioloog kijkt anders tegen dit onderwerp aan dan een archivaris, en we zullen zien dat er nog geen werk is geschreven door een professionele historicus.

2.2.5 De Bokkenrijders: een "wetenschappelijke" mythe?

De auteurs beschuldigen elkaar over en weer van het schrijven van onzin, soms in niet al te malse bewoordingen. Zo zei Louis Augustus dat Anton Blok onterecht schreef over het vormen van een grote bende. Er was geen bewijs voor het bestaan van de bende, dus was Blok bezig met het scheppen van een mythe. Onbewust maakt Augustus daarmee dus een nieuwe mythe, namelijk de mythe van de heksenjacht. Die is herhaaldelijk onderuit gehaald door andere auteurs, zoals Schrijnemakers. Over en weer beschuldigen auteurs elkaar van het onwetenschappelijk werken.

Dat komt doordat het bronmateriaal rondom de Bokkenrijders nogal eenzijdig is en ruimte voor interpretatie over laat. Processtukken zijn geschreven door de lokale autoriteiten, als verslag van een verhoor. De autoriteiten bepaalden wat genoteerd werd. Anderzijds, de bekentenis werd daarna aan de verdachte voorgelezen, en hij moest bevestigen en eventueel aanvullingen doen. Er zijn auteurs die aangeven dat de autoriteiten (bewust) details niet opschreven, of in elk geval invloed uitoefenden op het geschrevene. Andere auteurs weerleggen dit en geven aan dat het geschrevene een natuurgetrouwe weergave van de werkelijkheid is. Beide beweringen zijn helaas niet te verifiëren.

Augustus is er van overtuigd dat de Bokkenrijderspublicaties allemaal onderdeel zijn van een 'waandenkbeeld,' dat vorm begint aan te nemen in de jaren 1740. Het betreft, aldus Augustus, een waandenkbeeld van een overijverige justitie die haar gedrag rechtvaardigde door het idee van een

omvangrijke bende in het leven te roepen.¹⁸ Dat is ook de reden dat voor sommige inbraken onder marteling 60 à 100 man genoemd werden als daders. Dit staat volgens hem niet in verhouding met de behaalde buit. Iedere deelnemer ontving voor zijn aandeel een paar schilling, de toenmalige munt. Daar kon een gezin nog geen dag van leven, wat het motief van armoede al direct onderuit haalt. De eed, aldus Augustus, was onderdeel van dit waandenkbeeld. De bende opereerde in het geheim in de maatschappij en probeerde deze te beheersen. Justitie trad hier dus hard tegen op, door mogelijke verdachten zo snel mogelijk en zo gruwelijk mogelijk te folteren. Augustus geeft aan dat er al vaker sprake is geweest van waanideeën over geheime genootschappen die in de schaduwzijde opereren om de gevestigde orde omver te werpen. Volgens hem is er sprake van complotdenken. Daarin is hij niet de enige. Ook Femmy Witte gaf op haar manier invulling aan een complottheorie rondom het bestaan van een bende.¹⁹ De complottheorie past natuurlijk bij uitstek binnen dit type mythe.

Op zich kan het betoog van Augustus een kern van waarheid bevatten, maar hij gebruikt één argument dat zijn betoog in de ogen van andere auteurs volledig onderuit haalt. Augustus verwerpt alle processtukken als betrouwbare bronnen. Processtukken zijn onder marteling opgesteld en dus niet geldig. Verdachten werden onredelijk gepijnigd om een bekentenis af te leggen, en die was meestal fout. Verdachten schreeuwden alles wat de beul wilde horen om maar van de pijn af te zijn. Femmy de Witte ging de fout in door haar betoog, een scriptie, te baseren op een veel te geringe bronstudie. Van de honderden originele documenten die er overgeleverd zijn onderzocht zij er slechts vijf, en daarop baseerde zij haar studie. Augustus schrijft zijn verhaal vanuit zijn achtergrond en eigen ervaring. Als archivaris bij Rolduc heeft hij waarschijnlijk gedurende zijn carrière vaak te maken gehad met onderzoekers die 'de waarheid' achter de Bokkenrijders wilden achterhalen. Hij schrijft vanuit dat vak, hij ziet de onderzoekers als beïnvloed door het waandenkbeeld, mensen die een bepaald ideaalbeeld proberen te bevestigen: In dit geval het beeld van een georganiseerd bendeleven in het Limburg aan de vooravond van de Franse Revolutie.

Blok en Schrijnemakers verwerpen het waandenkbeeld als serieuze studie. Blok geeft aan dat de processtukken wel degelijk leerzaam en interessant zijn, en dat het vooral interessant is om te kijken wat er verteld werd zonder dat ernaar gevraagd werd door justitie. De eed kwam eerder onder de aandacht en werd in de jaren '40 door Hendrik Beckx uit Nieuwstadt beschreven tijdens een verhoor. Beckx sprak er over zonder ernaar gevraagd te zijn, en hij werd ook niet veroordeeld voor bendevorming.²⁰ De eed werd pas tijdens de laatste processen een vast onderdeel van het verhoor, waarin Blok ziet dat dit dus zeker historiciteit heeft. Ook zijn veel inbraken uitvoering en gedetailleerd beschreven, details die in andere steden, onder andere jurisdictie, volledig onderstreept worden. Blok neemt de inhoud van de processtukken dan ook als volledig waar aan. Hierdoor kan het gebeuren dat verschillende auteurs verschillende visies hebben op de gebeurtenissen, door gebruik van de zelfde bronnen. Er ontbreekt een tweede primaire bron, onafhankelijk van de processtukken, die als aanvulling, ontkrachting of onderstreping van de processtukken kan dienen. Van Blok kan gezegd worden dat hij echt vanuit zijn eigen paradigma naar de Bokkenrijders kijkt, waarin andere auteurs zich niet (of te weinig) verplaatsen. Blok is cultureel antropoloog en dit blijkt uit zijn boek. Hij past antropologische theorieën en modellen toe, hij

¹⁸ Augustus (1991)

¹⁹ Witte (1985)

²⁰ Blok (1991) p. 71, 72 en 73. Beckx geeft aan dat er naast een eedaflegging ook schijnmissen gehouden werden met buitgemaakte kerktributen.

redeneert dus vanuit een andere invalshoek dan enige andere schrijver voor of na hem. Dat maakt zijn onderzoek voor dit onderwerp waardevol.

Wat opvalt aan de verschillende onderzoeken, is dat je er duidelijk uit kunt afleiden hoe de achtergrond (en eventuele persoonlijke motieven) van een schrijver verweven zijn in zijn publicatie. Blok schrijft vanuit antropologische achtergrond, Augustus vanuit het perspectief van de archivaris die in dienst is van Rolduc, waar veel van de Bokkenrijdersgeschiedenis zich afspeelde. Pijls schreef als burgemeester tijdens de Roomse jaren van de twintigste eeuw, hij wilde 'zijn' bevolking inlichten over de waarheid achter de volksverhalen. Het is opvallend dat op het moment dat de schrijvers elkaar gaan bekritisieren, ze nauwelijks rekening houden met elkaars vakgebied, maar dit zelfs wegstrepen of negeren. Het onderzoek van Blok is als antropologisch onderzoek waardevol, maar wordt bijvoorbeeld door Augustus verworpen als historisch incorrect en irrelevant.

Er worden dus door de auteurs etiketjes geplakt op elkaar en elkaars interpretaties, beelden die over en weer als mythisch worden beoordeeld, en bovendien als onwetenschappelijk. Augustus verwerpt bijna al het bronnenmateriaal, terwijl Blok verweten wordt niet kritisch genoeg te zijn. In beide gevallen wordt gesproken van een gecreëerde mythe, met andere woorden een wetenschappelijk verhaal dat als onwetenschappelijk wordt afgedaan, maar waarvan gezegd kan worden dat er mogelijk een kern van waarheid in steekt.

2.2.6 De Bokkenrijders als proto – revolutionairen?

Sommige auteurs zien de Bokkenrijders, zoals eerder aangegeven, als een georganiseerde bende. Zij durven zelfs te beweren dat de Bokkenrijders een proto – revolutionaire groepering was, een vrijkorps dat een politieke agenda had, nog voor de Franse Revolutie en haar idealen. Blok begint deze theorie uit te werken aan de hand van de eerder genoemde verklaring van Hendrik Bekcx. Deze beschreef hoe bendeleider Mathias Ponts, na het plunderen van een kerkje, de communie uitdeelde in een soort van schijnmis.²¹ Andere verdachten beschreven het afleggen van een eed. Ook bij de tweede bende, onder leiding van Willem de Gavarelle en Gerlingh Daniëls komt deze eed ruimschoots aan bod. De verdachten verklaren dat ze God af moesten zweren en de duivel toe, terwijl ze in een donkere ruimte stonden, waarin op een klein tafeltje een afgekapte hand met een kaars stond. Daarna kregen ze een groen drankje, waarvan ze 'gelijk beesten' werden. Ook de derde bende, onder leiding van Joseph en Baltus Kirchoffs liet een dergelijke eedaflegging plaats vinden. Blok ziet hier een aanwijzing in dat het gaat om een georganiseerde bende. Je wordt door die eed opgenomen in een geheim genootschap; die eed onderscheidt jou van gewone mensen. Dat zie je bij de Maffia ook terug komen, aldus Blok.

Over het doel van de eedaflegging is Blok wat minder duidelijk, omdat het bewijsmateriaal hier omheen minder duidelijk is. Blok beschrijft brieven en verklaringen van de dochter van één van de verdachten. Een glasblazer uit Heek, een klein gehucht, hoorde bij de meest ingewijde bendeleden en was een van de vertrouwelingen van Kirchoffs. De dochter beschrijft dat bendeleden af en aan kwamen, en dat een paar maal Kirchoffs met een persoon binnengekomen was, die haar liet denken aan een adellijk iemand. Haar vader en Kirchoffs waren met de man in gesprek gegaan, zij was weggestuurd. Later is deze persoon geïdentificeerd als Baron von Glasenapp, een man van adel die een kasteel in Tegelen bezat. Hij stond erom bekend een grote wacht van oud- soldaten en veteranen in zijn nabijheid te hebben. De Bokkenrijders waren een voortzetting van dit idee, en

²¹ Blok (1991) p. 133

onder invloed van de Verlichting waarmee Kirchoffs als arts in aanraking was gekomen, wilde deze bende Limburg onafhankelijk maken. De plundertochten dienden als oefeningen, wat overigens ook te zien is aan de geringe buit. Het ging dus om trainingen. Blok creëert dus het beeld van een opkomend Limburg of een Limburgs nationalisme, vrijheidsstrijders in de orde van grootte van de deelnemers aan de Franse Revolutie. Kirchoffs dient gezien te worden als een leider die zijn tijd ver vooruit was.

De idee van een overkoepelend politiek motief wordt door andere schrijvers volledig aan de kant geschoven. Augustus creëert een eigen traditie, namelijk die van een achterlijk gebied dat duidelijk een stuk beschaving mist. Natuurlijk, er vonden inbraken plaats, maar dit gebied was arm en verpauperd. Het is dus logisch dat kleine groepjes of families bij rijkere stelen om te overleven. Het idee van een omvangrijke bende is echter onzin. Dit idee komt in de wereld door de aard van de procesvoering. Tortuur mocht bij zware verdenkingen op een redelijke wijze worden toegepast, maar tortuur zorgt voor onbruikbare verklaringen. Een gemarteld mens vertelt alles wat men wil horen, inclusief onlogische verhalen over duivelse eedafleggingen en bendeaantallen van honderd man voor een kleine inbraak. De Bokkenrijders waren niet meer dan verarmde criminelen die 's nachts inbraken, niet meer dan een paar man. De schuldigen zullen zijn veroordeeld, maar Augustus is er van overtuigd dat een groot deel onschuldig was.²² Door de verhalen onder marteling begon bij justitie een waanbeeld te heersen, een beeld van een grote bende die onder het volk zou leven. Schepenbanken rechtvaardigden daarmee dan ook hun afschuwelijk brute aanpak.

Het kreeg steeds meer impact, want er werd steeds meer naar de eed gevraagd, het aantal verdachten groeide, en ook het aantal beschuldigten steeg. Daar kwam bij dat de lokale overheden voor elke veroordeelde een leuke zakcent kreeg.

Zelfs Sleinada is bezig met het scheppen van een eigen beeld: Hij geeft in zijn stuk uitgebreid af op schelmen en 'Tateren,' zigeuners die de lokale bevolking verpest hebben. Hij creëert een verhaal over rondtrekkende Zigeuners met kwade bedoelingen die het volk verpesten en ontwikkeling laten vervallen. Volgens hem is het gerechtvaardigd dat zigeuners middels plakaten verboden was zich in de landen van Overmaas te vestigen, maar hun lange aanwezigheid had helaas al een grote invloed op de bevolking.

²² Augustus (1991) p. 75. Hij verwierpt de processtukken, vanwege de aard van de totstandkoming, als serieuze bron.

Conclusie

In dit hoofdstuk is onderzoek gedaan naar mythen, wat het zijn, hoe ze ontstaan, maar ook wat hun waarde is. We hebben een onderscheid gemaakt tussen een aantal vormen van mythes. De klassieke mythe uit de oudheid, waarin de wereld werd verklaard vanuit religieus oogpunt, vormde een leidraad in het dagelijks leven van veel samenlevingen.

Geconcludeerd is dat juist dit onderwerp, de Bokkenrijders, zich uitstekend leent voor dit aspect van historisch denken en redeneren. Dit komt door de aard van het Bokkenrijdersonderzoek. Dit is erg aan belemmeringen, en daardoor discussie, onderhevig.

We zien een viertal factoren die de onderzoekers erg beperken in hun werk:

1. **Aard van het bronnenmateriaal;** we zien dat er sprake is van een ruime hoeveelheid processtukken, maar geen materiaal van andere zin. De processtukken zijn doorspekt van volksverhalen en rituelen, maar er is geen 'onafhankelijke' bron die dit bevestigt / ontkracht. Wel zijn er brieven van schepenen, familie van slachtoffers en het werk van Sleinada, als getuige van processen. Deze worden echter beoordeeld als te standplaatsgebonden.
2. **Folklorisering en romantisering;** het verhaal van de Bokkenrijders wordt uit de processtukken overgeleverd als een verhaal van een bende van duivelsgebroed dat inbrak, roofde en moordde. Veel van de vroegere auteurs schreven over de gebeurtenissen met een romantische inslag. Deze geschriften namen de folkloristische elementen over, maar tussen eind 19^e / begin 20^e eeuw en nu zijn veel processtukken verloren gegaan, stukken die deze auteurs wel bestudeerd hebben. Veel van de auteurs die vandaag de dag onderzoeken weten zich geen raad met de folkloristische elementen en verwerpen ze of nemen ze blind over. Dat sluit ook nauw aan bij het volgende punt:
3. **Persoonlijke motieven;** veel auteurs schrijven met een persoonlijke agenda. Schrijnemakers wil 'de geschiedenis van Geleen' in zijn geheel beschrijven en brandt iedere kritiek af, Pijls wilde 'zijn' burgers de absolute waarheid vertellen, en Augustus was in dienst van Rolduc, dat zichzelf natuurlijk wilde presenteren als niet betrokken bij dit 'waanidee.' Elke auteur schrijft vanuit een persoonlijk motief, en dat belemmert hem / haar in het onderzoek. Het beïnvloedt de mate waarin er kritisch gekeken wordt naar de stof.
4. **Het paradigma van de onderzoeker;** wat opvalt is dat er zeer verschillende mensen betrokken zijn bij het Bokkenrijdersonderzoek. We tellen een socioloog, een burgemeester, een archivaris, en een aantal hobbyisten. Zij hebben vanuit hun werkveld een eigen unieke kijk op het Bokkenrijderswezen, maar houden nauwelijks rekening met elkaars paradigma. Ze etiketteren elkaar als zijnde onwetenschappelijk. Een multidisciplinair team zou misschien meer licht kunnen werpen op het thema.

Niettemin maakt de huidige stand van het onderzoek dit onderwerp enorm interessant. Het zijn juist die belemmeringen, die dit onderwerp voor leerlingen interessant maken. Als een docent zo ver zou kunnen komen, dat leerlingen dit op hun eigen niveau konden inzien, dan is er, wat betreft historisch denken en redeneren, een grote stap gezet.

3. Opzet van het onderzoek en inventarisatie vooraf

3.1 Inhoud en werkwijze

Het doel van dit onderzoek is er achter te komen of het onderwerp 'de Bokkenrijders' en haar eigenschappen, zoals beschreven in voorgaand theoretisch kader, kunnen dienen om het historisch denken en redeneren bij middelbare scholieren, VWO – onderbouw, te ontwikkelen. In dit hoofdstuk zal worden uitgelegd hoe dit onderzoek is opgebouwd en hoe het er in de praktijk uit is komen te zien.

De hoofdvraag waar van uit gegaan wordt, zoals in de inleiding reeds weergegeven, is de volgende:

“Is het onderwerp 'mythevorming rondom de Bokkenrijders' geschikt om de leerlingen in het voortgezet onderwijs te trainen in historisch denken en redeneren met betrekking tot mythevorming als maatschappelijk fenomeen?”

Daarbij zijn een aantal deelvragen opgesteld, die zullen helpen de hoofdvraag te beantwoorden:

- Wat is mythevorming?
- Is er bij het onderwerp 'de Bokkenrijders' sprake van mythevorming?
- Hoe kan een vertaalslag vanuit de Bokkenrijders en mythevorming naar het onderwijs gelegd worden?
- Op welke wijze kan het thema 'Bokkenrijders en mythevorming' in het curriculum worden ingebouwd (en didactisch worden ingevuld) zodat historisch denken en redeneren bij de leerlingen op een optimale wijze wordt gerealiseerd?

3.2 Onderzoeksgroep

Het onderzoek wordt uitgevoerd op het Sint – Janscollege in Hoensbroek. Als onderzoeksgroep is hier gekozen voor een VWO – 3 klas. Dit niveau is bewust gekozen door de aard van de stof en het onderzoek. Het onderwerp, en ook het beoogde doel, zijn vrij pittig en lastig te behappen voor een HAVO klas. Gekozen is voor een derde klas, omdat zij al een basis hebben wat historisch denken en redeneren betreft. Ze hebben reeds twee jaar in het voortgezet onderwijs geschiedenisonderwijs gevolgd en hebben meer inzicht in het gebruik van bronmateriaal, tijd- en standplaatsgebondenheid en alle andere onderdelen van historisch denken en redeneren. Naar mijn beoordeling kan deze klas dus beter omgaan met de materie.

Deze klas is representatief voor alle VWO – 3 klassen. Iets meer dan de helft van de leerlingen is vrouw, de gemiddelde behaalde punten liggen rond het gemiddelde dat de gehele laag scoort. In de klas zitten een aantal uitschieters, zowel naar beneden als naar boven. De klas bestaat uit 24 leerlingen, één ervan is langdurig ziek. Zij is wel meegenomen in de procedure en wordt vermeld onder 'geen resultaat'

Deze klas is zoals verwacht mag worden van een VWO – 3 klas; nieuwsgierig, geïnteresseerd in de directe omgeving en begaan met mondiale ontwikkelingen. Vaak komen individuen met vragen over slepende conflicten elders of uitbraken van ziekten die hen kennelijk bezig houden. Deze leerlingen laten zich graag prikkelen door nieuwe, uitdagende materie, en dit maakt hen geschikt als doelgroep voor dit onderzoek.

3.3 Ontwikkeling onderzoeksinstrumenten

Voor dit onderzoek zijn een aantal instrumenten ontwikkeld, die in het praktijkveld zijn ingezet. Het betreft hier onder andere een aantal stencils over de Bokkenrijders die een docent kan gebruiken in een tweetal lessen. Dit pakket is opgenomen in de bijlagen. Het handige is dat het bij de leerlingen geen voorkennis vereist. Dit pakket is opgebouwd als een viertal paragrafen uit een methode, die de leerling in principe zelfstandig of in groepsverband zou kunnen doorwerken.

Er is bewust gekozen voor laagdrempelig en toegankelijk materiaal. De reden daarvoor is dat er, wegens enorme werkdruk door een literatuurproject, nauwelijks tijd was om van de stof af te wijken. Er zijn twee lessen vrij geroosterd om te experimenteren met deze stof, en tijdens deze lessen is het bijgevoegde materiaal getest.

3.3.1 een analyse van bestaande methodes

Om een helder beeld te kunnen krijgen van wat er al met mythevorming en de Bokkenrijders gedaan wordt, is er voorafgaand aan het ontwikkelen van onderzoeksinstrumenten een methodeanalyse gedaan. Er zijn een drietal verschillende methodes vergeleken, elk verschillend van opzet. Gekozen is voor Sfinx, MeMo en Fenix, zowel de HAVO / VWO – 2 als VMBO – 2 boeken, om een brede afspiegeling te krijgen van het gehele middelbare onderwijs. We kunnen na onderzoek concluderen dat de Bokkenrijders bij geen enkele methode als onderwerp behandeld wordt. Wat mythevorming betreft zijn er meer raakvlakken aan te wijzen, maar het blijft bij raakvlakken. Voor sommige zaken wordt wel gewezen op het verspreiden van onwaarheden, zoals bij het nationalisme en het nationaalsocialisme. Ook Hitler en zijn theorieën over het sociaal – darwinisme worden er wel uitgelicht. Er wordt aangegeven waarom nationalisme in extreme vorm gevaarlijk kan zijn, maar ook waarom de rassentheorie (sociaal darwinisme is daar aan verbonden) niet correct is. We zien bij Fenix (2kgt) het volgende staan over de laatstgenoemde theorie:

‘Volgens de nazi’s zijn er verschillende soorten mensen: Übermensen en Untermensen. Bij wie je hoort, heeft te maken met je afkomst. In de tijd van de Romeinen leefden er in Europa veel verschillende volken. In het Noorden en Westen leefden de Germanen. De volken in het oosten heetten Slaven.

De nazi’s vinden alleen de mensen die van Germanen afstammen goed; dat zijn de Übermensen Daarvan zijn de Ariërs, met hun blonde haren en blauwe ogen het allerbest. Dat zijn natuurlijk vooral de Duitsers zelf!’²³

Daarna gaan in het werkboek een aantal vragen over de argumentatie die de nazi’s gebruikten, waardoor een leerling logisch kan concluderen dat karakter en niet uiterlijk of afkomst bepaald of iemand een goed of slecht persoon is. Zo wordt de rassentheorie ontkracht en wordt de leerling gewezen op hoe mensen te beïnvloeden zijn door wetenschap. Verwacht wordt dat de docent natuurlijkuit legt hoe de nazi’s deze theorie onder het volk verspreidden. We zien dat deze methode hier dus bezig is met demythificatie, het ontkrachten van een theorie of denkbeeld dat tegenwoordig nog aanhang heeft, maar op wetenschappelijke grond is ontkracht.

Nationalisme wordt vaak op een negatieve manier toegelicht. Als we gaan kijken naar de formulering van de definitie blijkt hier uit dat we het begrip moeten bezien als iets dat potentieel gevaarlijk is. We bekijken drie definities:

²³ Haan e.a. (2010) p. 91

Fenix 2kgt (2010):

- Nationalisme: trots zijn op je eigen volk en land, minachting voor andere volkeren.²⁴

Overduidelijk zien we hier een negatieve ondertoon. Nationalisme gaat volgens de methode altijd gepaard met minachting voor datgene dat anders is. Met andere woorden, nationalisme is een vervelend iets waarmee ze zich vroeger bezig hielden, en dat heeft tot negatieve zaken geleid. Men creëert hier dus de mythe van nationalisme als kwaad begrip.

Sphinx 2 havo / vwo (2004)

- Nationalisme: voorliefde voor eigen volk en het streven van zelfstandigheid van het eigen land., er hoorde het idee bij dat landsgrenzen één cultuur en één taalgebied afbakenden.²⁵

Op zich is deze definitie niet negatief, maar geeft wel een achterliggende gedachte weer. Kennelijk horen ook hier geen vreemde elementen binnen de afgebakende landsgrenzen. Verder wordt dit begrip niet uitgewerkt.

MeMo 2kgt (2009)

- Nationalisme: grote liefde voor eigen land, volk en cultuur.²⁶

De definitie is goed en helder, kort geformuleerd. Even later in het boek staat een passage die de achterliggende gedachte hiervan duidelijk maken:

‘Mensen waren trots op hun eigen volk en vaderland, inclusief de koloniale rijken. (...) Europeanen voelden zich beter dan andere volken. Ze keken neer op de culturen van de overwonnen volken. Dat leidde soms tot openlijk racisme: het idee dat sommige volkeren beter zijn dan andere.’²⁷

Ook hier dus weer de negatieve ondertoon van het begrip nationalisme. De leerling wordt gewaarschuwd voor de gevaren van extreme liefde voor het eigen land.

De woorden ‘Mythe’ of ‘Mythevorming’ worden echter niet gebruikt, maar er wordt wel mythevorming beschreven. Het ontbreekt dus aan een duidelijke uitwerking van dit begrip. Laat staan dat er ingegaan wordt op mythevorming met betrekking tot het historisch denken en redeneren.

Wat wèl interessant is, is dat sommige methodes zelf mythes creëren. We zien dit terug in Sfinx, waar op de Arbeitseinsatz ingegaan wordt. Sfinx geeft terecht aan dat er geen gehoor werd gegeven aan de oproep daartoe, maar geeft vervolgens aan dat mannen deze ‘ontdoken’ en in een soort ‘kat – en – muisspel’ terecht kwam met de Duitse bezetter die regelmatig razzia’s hield. Dit soort formuleringen scheppen een beeld als in een spionageroman, dat een groep personen voortdurend

²⁴ Haan e.a. (2010) p. 57

²⁵ Haperen e.a. (2004) p. 105

²⁶ Blankers e.a. (2009) p. 53

²⁷ Blanker e.a. (2009) p. 46 - 47

op de vlucht was voor de Duitse bezetter. Terecht nuanceert Sfinx met de opmerking dat er van grootschalig verzet geen sprake was.²⁸

Fenix gaat in op het feit dat Hitler 'een Blitzkrieg' voerde.²⁹ Blitzkrieg is de naam die vooral Engeland gaf aan de manier van oorlog voeren die de Duitsers hanteerden.

Vooraf bij afbeeldingen gaan veel methodes de mist in. We zien in MeMo een afbeelding van het zogenoemde 'keisnijden,' waarbij steentjes 'uit het lichaam' gesneden worden. Bij de afbeelding hieronder staat de volgende tekst:

"Meester, snij de kei eruit, snel alsjeblieft!" Veel middeleeuwen geloofden dat de duivel ziekten bracht. Om iemand te genezen, moest je een duivel 'uitdrijven.' Steensnijders waren rondreizende genezers die een kleine snee in het hoofd maakten en het (duivelse) probleem eruit haalden. Daarna lieten zij de 'steen' zien en gooiden hem dan luidruchtig in een bak. Het schilderij is rond 1500 gemaakt door Jeroen Bosch.³⁰

Dit wordt gepresenteerd alsof duivelsgeloof en steensnijden de absolute waarheid was in die tijd, maar de trechter op het hoofd van de 'dokter' verraadt dat het gaat om een kwakzalver, en dat de schilder wel degelijk in de gaten had dat deze procedure niet echt was. De tekst onder de afbeelding geeft dan ook een vertekend beeld van de middeleeuwen als een achterlijke periode, waarin veel mensen er van overtuigd waren dat de duivel hen elk moment een ernstige ziekte kon bezorgen. Dit is mythevorming op en top.³¹

Daarnaast is er nog een uitzonderlijk goed voorbeeld van mythevorming terug te vinden in een ander boek van methode Fenix. Het boek gaat in op het proces tegen Jeanne d'Arc, die op de brandstapel eindigde. De paragraaf staat volledig in het teken van hekserij, de vraag die gesteld wordt is of Jeanne al dan niet terecht als heks terechtgesteld werd. Waar de methodemakers aan voorbij gaan, is het feit dat het proces tegen Jeanne d'Arc een politiek proces was en dat deze vraag dus irrelevant was. Ze hielp de Fransen naar de overwinning op het slagveld, hielp een nieuwe koning zijn positie te claimen en gaf de Fransen nieuwe moed in een uitzichtloze oorlog. Voor de Engelsen was het belangrijk dat Jeanne uit de weg geruimd werd en niet als martelaar gezien kon worden. De beschuldiging van hekserij had dus een puur politieke oorzaak, waaraan volledig voorbijgegaan wordt.³²

We kunnen concluderen dat methodes zelf geen aandacht besteden aan de Bokkenrijders of mythevorming, maar dat zij soms zelf mythische beelden van de geschiedenis schetsen, met andere

²⁸ Haperen e.a. (2005) p. 145

²⁹ Haan e.a. (2010) p. 86

³⁰ Blankers e.a. (2009) p. 111

³¹ Blankers e.a. (2009) p. 111

³² Bos e.a. (2008) p. 104

woorden, mythevormend werken. Deze conclusie is van invloed op de keuze van de uiteindelijke vorm van het uit te voeren product, zoals uitgewerkt in de volgende paragraaf.

3.4 Dataverzameling / procedure.

De dataverzamelingsprocedure was vrij eenvoudig van opzet. De leerlingen zijn vrij zelfstandig en de stof is laagdrempelig. Zij hebben zelfstandig gewerkt met het materiaal dat daarna tijdens de tweede les werd ingenomen. Daaruit is een conclusie getrokken over het effect van de lessen en het toepassen van dit thema. De serie is afgesloten met een discussie en een enquête die door de leerlingen ingevuld is. Daarnaast zijn er vragen gesteld aan docenten geschiedenis op de stageschool (sint – Janscollege), waarbij zij hun mening gaven met betrekking tot het onderwerp en de toepassing daarvan.

3.5 Dataverwerking en -analyse

3.5.1 De mening van de leerlingen over het onderwerp en de toepassing ervan.

Om een zinvol resultaat uit de leerlinginput te krijgen, is een tweetal enquêtes opgesteld. De eerste enquête betreft het peilen van de voorkennis met een tweetal vragen. De enquête is de week vóór het daadwerkelijke onderzoek is afgenomen. De volgende twee vragen zijn door de leerlingen met ja of nee beantwoord en voorzien van een uitleg:

- Kende je het onderwerp al? (voorkennis, werd voor de les schriftelijk beantwoord).
- Wordt mythevorming in de geschiedenis behandeld? (voorkennis).

Deze vragen en de resultaten die hieruit voortkomen, zijn de zogenoemde 'nulmeting.' Na de twee lessen over het onderwerp werd weer een enquête afgenomen, waar ingegaan werd op de Bokkenrijders en mythevorming. Wederom beantwoordden de leerlingen met ja of nee en een begeleidende opmerking. De volgende vragen werden gesteld:

- Vind je het onderwerp interessant?
- De Bokkenrijders als onderwerp moeten behandeld worden bij geschiedenis.
- Vind je dat dit onderwerp zo op een goede manier behandeld wordt?
- Mythevorming moet behandeld worden bij geschiedenis.
- Er moet vaker gewerkt worden met regionale thema's (de geschiedenis van eigen dorp of stad).
- Er moet vaker gewerkt worden met losse onderwerpen in plaats van de lijn van het boek.

De resultaten die bij deze twee enquêtes worden verzameld zullen leidend zijn in de uiteindelijke conclusies.

3.5.2 De mening van docenten over het onderwerp

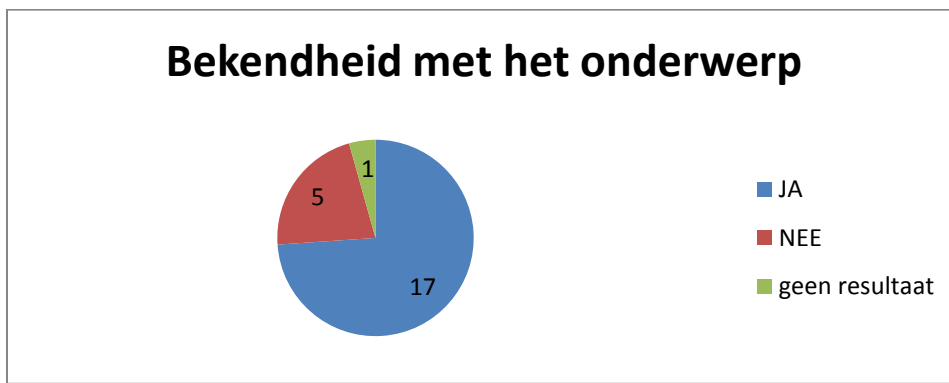
Naast de leerlingen spelen vakdocenten ook een belangrijke rol. Om een beter beeld te krijgen van de resultaten van dit onderzoek is de mening van twee vakdocenten gevraagd, Monica Dumolin – Hollanders en Stefan Vulperhorst, beiden geschiedenisdocent op het sint – Janscollege. In een open gesprek is de opzet van dit onderzoek aan hen voorgelegd, waarna zij hun mening konden ventileren. De uitkomsten van dit gesprek dragen bij aan de uiteindelijk getrokken conclusies.

3.6 Inventarisatie vooraf

Om een duidelijk beeld te krijgen van het effect van de lessenserie dienen we een nulmeting uit te voeren. Deze nulmeting bestaat uit een tweetal vragen die de leerlingen zijn voorgelegd. De eerste vraag toetst de bekendheid met het onderwerp 'de Bokkenrijders.' Als bij de leerlingen bekend is wat de inhoud van het onderwerp is, kan deze lessenserie dienen als een eye – opener, hoe gemakkelijk mensen kritiekloos een bestaand beeld overnemen. De tweede vraag toetst de bekendheid met het onderwerp 'mythevorming,' waarop de lessenserie gebaseerd is. Dit onderwerp wordt volgens de literatuuranalyse nog niet gebruikt in het middelbaar onderwijs, maar een toets in de praktijk zal dit uitwijzen.

3.6.1 nulmeting

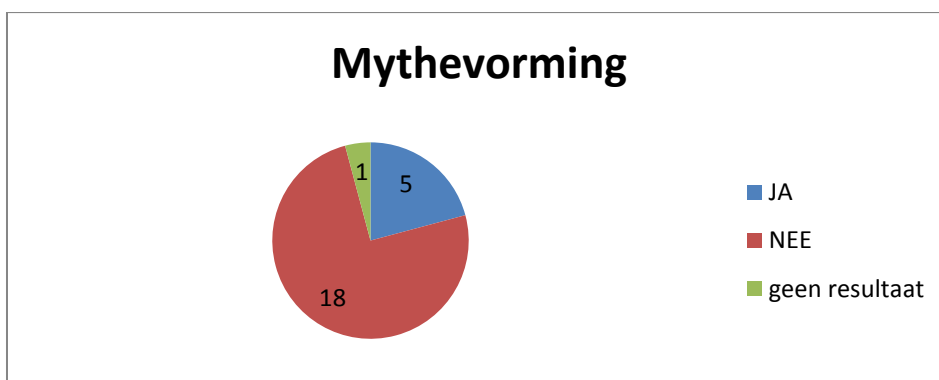
Kende je het onderwerp al?

Deze vraag werd niet door iedereen beantwoord met een uitspraak. Eén leerling gaf aan dat hij er een boek over had gelezen op de basisschool, voor een boekbespreking. twaalf anderen geven aan er wel eens van gehoord te hebben. Drie leerlingen schreven 'zij vlogen op bokken.'

We kunnen concluderen dat de bekendheid met het onderwerp marginaal is, en dat er geen leerlingen zijn die beschikken over veel kennis van het onderwerp.

Wordt mythevorming in de geschiedenis behandeld?

Deze vraag is als enige voor het merendeel ontkennend beantwoord. Vijf leerlingen gaven aan van wel. Als opmerking gaven twee leerlingen dat er wel eens een opmerking gemaakt wordt over dingen die niet kloppen. Drie leerlingen verwezen naar de Griekse en Romeinse mythen.

De achttien ontkennende leerlingen gaven aan dat dit kinderverhalen zijn (zeven leerlingen) of dat dit niet belangrijk is (vijf). De rest gaf geen mening.

Dat mythevorming niet behandeld wordt, strookt met het eerdere methodeonderzoek, waaruit geconcludeerd werd dat methodes er wel een raakvlak mee hebben, maar dat de uitwerking helaas niet aanwezig is.

4. Het beroepsproduct

Omdat de Bokkenrijders een veelomvattend onderwerp is, is in eerste instantie gekozen voor het schrijven van een methodehoofdstuk. Dit hoofdstuk bevat evenveel tekst als een regulier hoofdstuk, met daarbij nog een aantal oefenvragen die door de leerlingen gemaakt kunnen worden. Een goed ingelezen docent kan dit onderwerp dus als apart thema uit de geschiedenis lichten en er diep op ingaan. Bronmateriaal voor de Bokkenrijders is er voldoende; in het werkmateriaal is er voor gekozen een tweetal processtukken nader uit te werken.

Wegens tijdgebrek is de lessenserie voor dit onderzoek enorm ingekort. De leerlingen hebben slechts twee paragrafen gemaakt en daarna klassikaal een discussie gevoerd over de bevonden resultaten. De keuze voor de twee paragrafen is zodanig gemaakt, dat de theorie achter mythevorming duidelijk gepresenteerd werd.

Het onderwerp is, zoals eerder gezegd, complex. Doordat het toetsen van de voorkennis uitwees dat beide onderwerpen ('de Bokkenrijders' en 'mythevorming') niet behandeld worden in het middelbaar onderwijs is een degelijke inleiding op zijn plaats, vandaar de keuze voor een meer paragrafen tellend methodehoofdstuk.

Het hoofdstuk bevat een viertal paragrafen, waarvan de eerste paragraaf ingaat op de theorie achter mythevorming.³³ Gekozen is voor een versimpeling van de definitie van het begrip mythe. Dit om er voor te zorgen dat de leerling enige houvast heeft in de toch complexe theorie, zoals uit hoofdstuk 1 is gebleken. Er is in dit hoofdstuk aandacht besteed aan de belangrijkste auteurs op het gebied van de Bokkenrijders, die de meest invloedrijke werken hebben gemaakt. Dit heb ik gedaan om een duidelijk beeld bij de leerling te scheppen van hoe daadwerkelijk de verschillende denkbeelden onder de auteurs uit elkaar lopen, maar ook waar ze vandaan komen. De leerling krijgt in deze paragraaf beter inzicht in wat een mythe is, maar ook hoe het kan dat onderzoekers soms zeer verschillende opvattingen kunnen hebben over een thema.

Paragraaf 2 beschrijft de historische beeldvorming rondom de bende. Er wordt een beeld geschetst van de vermoedelijke omvang van de bende, uit cijfers waarover veel auteurs het eens zijn (Augustus ontkent schuld bij veel van de verdachten, maar bevestigt wel dat er tegen zulke aantallen geprocedeerd is). Er wordt een beeld geschetst van de situatie in de landen van Overmaas en van de overgeleverde bronnen uit de tijd van de Bokkenrijders.

De volgende paragraaf haakt daar op in door het strafrechtstelsel uit te leggen. Het strafrechtstelsel is één van de meest besproken onderwerpen in de Bokkenrijdersdiscussie. De leerling krijgt daarin de kans zelf een processtuk te bekijken, waarin hij op twee wijzen tegen de procesvoering aan kan kijken. Gekozen is voor het proces tegen Jacques Les Jardins, de Keukelaer van Hommert.³⁴ Deze keuze is gemaakt met een duidelijke reden. De Keukelaer (= goochelaar) was een Parijse zigeuner die pas enkele jaren in Hommert woonde, rondtrekkende speelman / marskramer / goochelaar en

³³ Voor het leerlingmateriaal, zie bijlage 1. Het gehele boekje met de opdrachten is opgenomen in deze bijlage.

³⁴ Voor een lezer kan er enige verwarring ontstaan in de naam van deze persoon. Hij zelf ondertekende de processtukken met 'Les Jardins,' auteurs schrijven zijn naam als 'De Jardin' of 'Du Jardin.' In de processtukken wordt naar hem bijna uitsluitend verwezen als 'de Keukelaer,' waarmee sommige auteurs hem ook aanduiden. Het betreft één en dezelfde persoon, maar voor de correctheid is gekozen de schrijfwijze van de persoon zelf aan te houden (Les Jardins).

bedelaar die onder de bevolking geen goede naam had.³⁵ Hij werd al snel verdacht van betrokkenheid bij een overval, zeker nadat zijn meetlatje aangetroffen werd op de plaats delict. Hij was een ‘usual suspect,’ een figuur dat door zijn komaf en manier van voorzien in levensonderhoud laag aanzien genoot. Er zijn onderzoekers (zoals Sleinada) die beweren dat zigeuners een belangrijk aandeel hebben gehad in de criminele golf die door de Landen van Overmaas joeg. De Keukelaer is bijzonder wreed gemarteld, volgens Pijls.³⁶ De marteling kan model staan voor de theorie van Augustus, de Bokkenrijders als heksenproces en waanbeeld. Hij is herhaaldelijk gemarteld, tegen richtlijnen in is er naast de examinatie in juni 1750 gekozen voor een ‘tweede ronde’ in september 1750, en later in oktober 1750 andermaal. terwijl de verdachte niet bekend had, ook niet na een confrontatie met meerdere verdachten. Les Jardins presenteert zich in de processtukken als een voorbeeldig verdachte, en de manier van schrijven kan inderdaad het waandenkbeeld als theorie ondersteunen. Een voorbeeld uit de recollectie na scherpere examinatie, getekend op 17 oktober 1750:

‘eodem is voor den heere officiere alhier in judicio extra ordinaire gesisteerd den gedetineerde Jacqs de Jardin ende ter scherpere examinatie als op den stoel van torture gesteld sijnde ten acht uijren s’ morgens ende te bevoorens onder afscheijren van sijn haijren heeft hij geseijt men soude geen geen artificiën gebruijcken maer alleen Christelijke middelen gelijck het recht se voorschreeff...
... Item verclaert dat hij in de gevangenisse twee reijsen sigh met sijn hooft op den block waer aen hij is vastliggende geslaegen om sigh selffs te dooden . Om thien uijren seght van den duijvel beseten te wesen als ook dat sijn siel en lichaem verloren was.’³⁷

Hij geeft aan met ‘christelijke middelen’ ondervraagd te willen worden, maar wordt vervolgens twee uur non – stop door een beul bewerkt. Hij bekent de meest onnozele dingen, zoals het stelen van wortels van een veld, en ook ‘door de duivel bezeten te zijn.’ Genoeg voer om een waandenkbeeld – theorie te ondersteunen, dus.

Pijls wijst er op dat hij zich tijdens de eerste marteling in juni erg aanstelde, luidruchtig schreeuwde en zijn hoofd tegen een muur probeerde te rammen. Gezien het feit dat dit het enige bronmateriaal rond het proces is, zien we dat de waarde er van moeilijk is te bepalen. Waarom stelde Les Jardins zich aan? Kon hij de pijn niet aan, probeerde hij zichzelf te doden om de pijn te laten stoppen? Of wilde hij juist zijn geheim meenemen in het graf? Jacques Des Jardins kan gezien worden als een onschuldig slachtoffer van een overijverige justitie die het niet al te nauw nam met haar eigen regels. Aan de andere kant was er tegen Les Jardins een grote bewijslast. Hij heeft een meetlatje achtergelaten op de plaats delict, is herkend door het slachtoffers en genoemd door andere bendeleden, waaronder Nol Caldenberg.³⁸ Caldenberg is nooit gemarteld maar besloot direct te bekennen.³⁹ We kunnen de leerlingen met dit proces een aantal hindernissen in het Bokkenrijdersonderzoek duidelijk maken, en we bieden inzicht in de totstandkoming van een beeld van een gebeurtenis.

³⁵ Blok (1991) p. 289

³⁶ Pijls (1924) p. 7

³⁷ Schepenbank Schinnen (1750) recollectie na scherpere examinatie 17 oktober (RAL 2025)

³⁸ Blok (1991) p. 289

³⁹ Blok (1991) p. 287

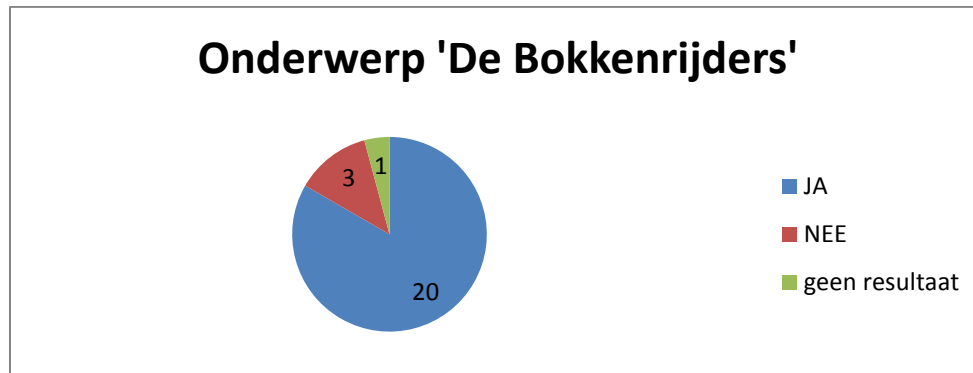
Een Bokkenrijdersparagraaf, zeker met mythevorming als achterliggende gedachte, kan niet om de eed heen. Aan de eed is extra aandacht besteed door er een aparte paragraaf van te maken. Met deze vierde paragraaf wordt geprobeerd inzicht te bieden in het ontstaan van een mythisch beeld achter de Bokkenrijdersbende, gebaseerd op het idee van een duivels of duister genootschap.

5. Conclusies en aanbevelingen

5.1 resultaten vanuit de enquête

5.1.1 Leerlingenquête na uitvoering van het onderzoek

Vind je het onderwerp interessant?

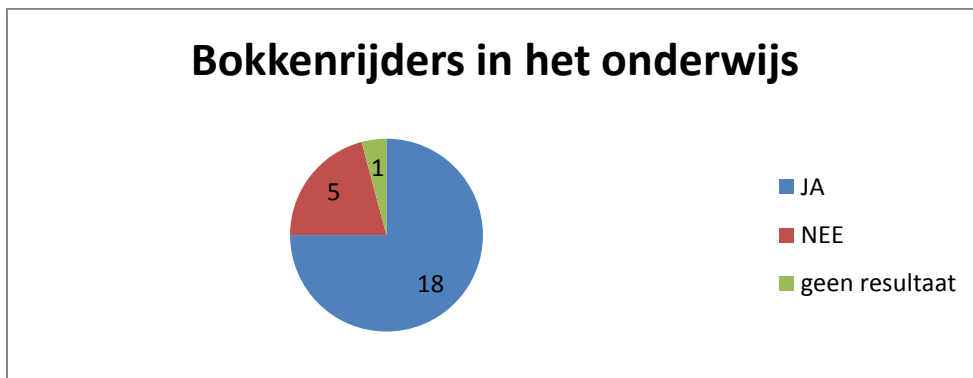

Van de twintig leerlingen die het onderwerp interessant vinden, geven er zeven aan het leuk te vinden iets over Hoensbroek, haar inwoners en de omgeving te leren. Zeven van hen geven aan dat ze de verhalen spannend vinden. Drie leerlingen geven aan het interessant te vinden hoe het kan dat wat we weten over een onderwerp soms niet klopt onder invloed van mythevorming. twee van hen geven geen mening, de andere geeft aan het interessant te vinden met een echte bron te werken.

Van de drie leerlingen die het onderwerp niet interessant vinden, geeft er één aan geen interesse in zijn omgeving te hebben. Een tweede geeft aan dat hij de Bokkenrijders een saai onderwerp vindt. De derde gaf aan dat hij het interessanter vond als er meer film bij zat, zodat je een beter beeld kreeg.

Kennelijk vinden de leerlingen dit onderwerp over het algemeen erg interessant. Ook het proces mythevorming erachter spreekt de leerlingen enorm aan. Ze zijn kennelijk geboeid door zowel het onderwerp als de insteek, waardoor voorzichtig geconcludeerd kan worden dat de uitvoering bij deze klas aantoont dat deze insteek geschikt is voor het oefenen in historisch denken en redeneren. Het fungeert als een eye – opener.

De Bokkenrijders als onderwerp moeten behandeld worden bij geschiedenis.

Vier man gaven aan dit niet te willen. Dit heeft er volgens drie man mee te maken dat het onderwerp nauwelijks past binnen de onderwerpen zoals deze in de methode worden aangeboden. De laatste van de vier gaf geen mening.

Van de 18 bevestigende leerlingen, gaf een groot deel van de leerlingen (7) aan dat dit de geschiedenis tastbaarder maakt ('dichtbij brengt'). Ze leren iets over hun omgeving, kijken anders naar gebouwen. Vier leerlingen geven aan dat het onderwerp als vervanging van een saai hoofdstuk kan dienen, zoals de verzuiling. Ze vinden dit interessanter. De anderen geven geen mening. Er kan geconcludeerd worden dat dit onderwerp zeker de interesse van de leerlingen wekt, zoals we ook bij de vorige vraag reeds zagen.

Vind je dat dit onderwerp zo op een goede manier behandeld wordt?

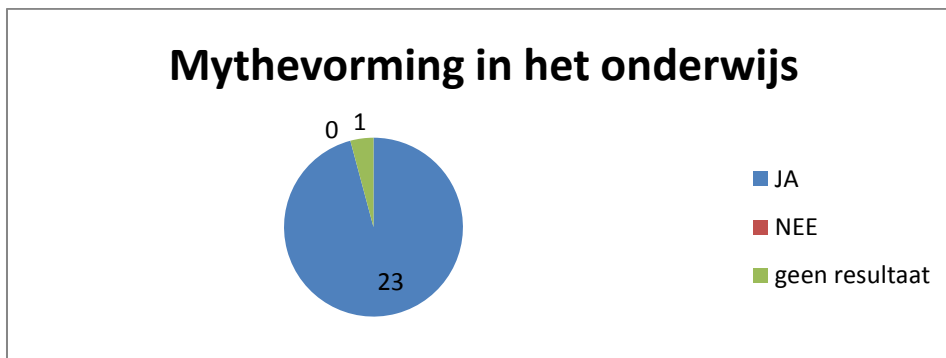

Bij deze vraag hebben twee leerlingen niets ingevuld. Eén leerling is langdurig ziek, de ander geeft aan een leraar niet op zijn les te willen beoordelen.

Van de vier leerlingen die 'nee' invulden, geeft één leerling aan dat er meer beeld gebruikt moest worden. Twee anderen geven aan dat ze graag langer met dit onderwerp aan de slag willen dan twee lessen. De laatste zegt dat het interessanter zou zijn meer naar de daadwerkelijke overvallen te kijken dan naar de mythe rondom de bende.

Degenen die 'ja' invulden gaven niet allemaal een mening. Vijf keer werd geschreven 'het is goed.' 'Hij vertelt het spannend' was drie keer te lezen. Uit deze antwoorden kunnen geen conclusies getrokken worden met betrekking tot de insteek van het onderwerp.

Mythevorming moet behandeld worden bij geschiedenis.

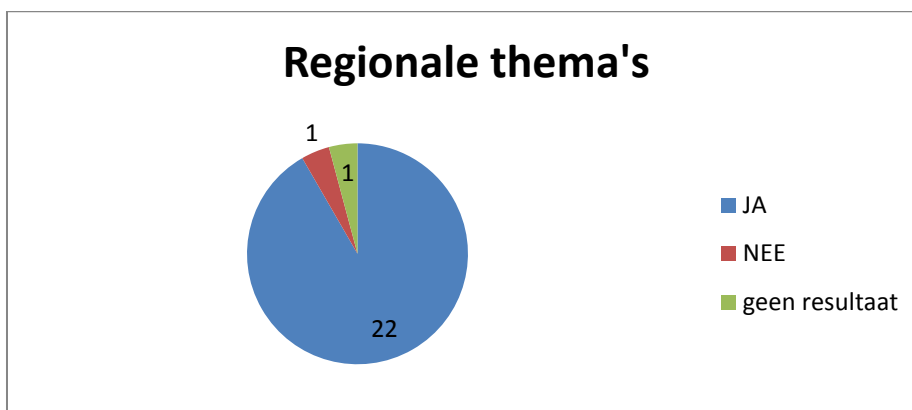

Veel leerlingen zijn wantrouwig tegenover de inhoud van bepaalde onderwerpen, dit komt tot uiting in hun beantwoording van deze vraag. Allemaal geven ze aan dit behandeld te willen zien, en als argument geven tien leerlingen 'om te weten wat niet waar is.' Hiermee bedoelen zij dus dat opvattingen over gebeurtenissen en tijdvakken dus kunnen veranderen, of soms als mythisch worden weggezet.

Vijf leerlingen geven aan dat ze het interessant vinden om te zien hoe men 'toen tegen iets aan keek.' De overige leerlingen gaven geen mening.

Het behandelen van mythevorming, gebaseerd op een onderwerp naar keuze, lijkt deze leerlingen aan te trekken. Het heeft een denkproces bij hen getriggerd. Dat betekent dat het werken met dit onderdeel van historisch denken en redeneren een waardevolle toevoeging aan de lessen kan zijn.

Er moet vaker gewerkt worden met regionale thema's. (eigen dorp of stad)

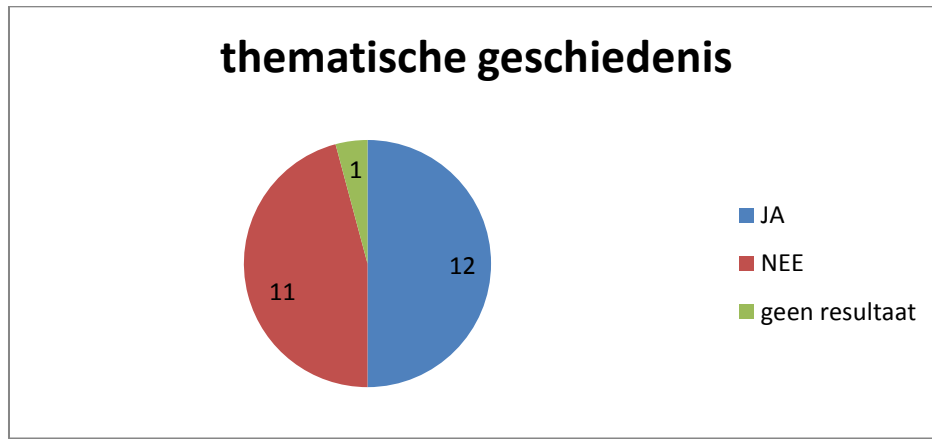

Deze vraag werd door één leerling negatief beantwoord. Hij gaf aan 'niets met Limburg' te hebben. De anderen gaven vooral aan het leuk te leren over 'je eigen dorp (4x),' 'de geschiedenis van je dorp (5x)' of 'dingen bij je huis (1x).' De rest gaf geen opmerking. Oorspronkelijk was het niet de bedoeling deze vraag te onderzoeken. Streekgeschiedenis is te koppelen aan de Bokkenrijders, maar niet aan de insteek van dit onderzoek. Toch viel tijdens het uitvoeren op, dat er een band ontstond met de omgeving. Aan het begin van de tweede les vertelden leerlingen dat ze uit interesse de besproken locaties (kasteel Terborg, de Koestraat in Hoensbroek en het gehucht Hommert) bezocht hadden. Daartoe is besloten ook deze vraag op te nemen in het onderzoek.

Leerlingen zijn over het algemeen geïnteresseerd in hun eigen omgeving. Daarnaast is het in de geschiedenisles niet alleen de taak de leerling iets te leren over de wereld om hem heen, maar ook

over zijn eigen omgeving. Leerlingen krijgen zo meer inzicht in hun omgeving en het ontstaan en bestaan van die omgeving.

Er moet vaker gewerkt worden met losse onderwerpen (thema's) in plaats van de lijn van het boek.

Bij deze vraag lijkt de klas erg verdeeld. Het resultaat is ongeveer 50 -50. Gelukkig zijn er veel opmerkingen ingevuld, die hieronder beschreven worden.

Van de twaalf leerlingen die 'ja' hebben ingevuld geven er 6 in meer of mindere mate aan 'weer eens andere dingen te leren.' Twee geven aan dat 'sommige dingen in het boek (...) saai' zijn.

Eén leerling geeft aan dat sommige dingen overgeslagen worden, ze staan niet in het boek.

Bij de elf man die 'nee' als antwoord invulden, wordt vijf keer geschreven dat er 'een opbouw in het boek zit,' waarmee dus bedoeld wordt op een structuur die kennelijk nodig is. Drie keer lezen we dat 'het boek (...) goed' is.

Twee leerlingen schrijven dat ze dan niet weten wat ze voor een proefwerk moeten kennen. De andere gaf geen antwoord.

Geconcludeerd kan worden dat de vraagstelling bij deze vraag fout is. De leerlingen schijnen hem verkeerd op te vatten, daar ze aangeven dat ze hechten aan structuur. Het doel van deze vraag was te peilen of de leerlingen er waarde aan hechten de geschiedenis op thematische wijze te behandelen in plaats van op chronologische wijze, zoals nu het geval is. Leerlingen werken weinig met projecten en denken nauwelijks 'out of the box.' Hierdoor is het antwoord bij deze vraagstelling niet bevredigend.

5.1.2 conclusies uit de leerlingenquête

Uit de leerlingenquête kunnen wij een aantal duidelijke conclusies trekken. De meeste leerlingen blijken al eens gehoord te hebben van de Bokkenrijders maar geen verdere affiniteit met het onderwerp te hebben. Dat drie leerlingen schreven dat ze op bokken vlogen, geeft aan dat het mythisch beeld tegenwoordig bij sommige leerlingen bekend is. Dat kan het onderwerp interessant maken. Zeker als we kijken naar vraag twee, waar gevraagd wordt naar mythevorming. De leerlingen ontkennen voor het overgrote gedeelte dat dit behandeld wordt. Een groot percentage geeft aan dat mythes kinderverhalen zijn (en dus waarschijnlijk niet op de middelbare school thuis horen). Dit is nogal frappant, gezien het feit dat het begrip mythevorming reeds in het kort toegelicht is vóór het afnemen van de enquête. Een kleine groep leerlingen geeft aan dat dit vooral bij de Grieken en Romeinen thuis hoort, maar er is ook een groep die iets verder is en aangeeft dat ze vaak gewezen worden op ‘fouten’ in de geschiedenis.

De derde vraag, vond je het onderwerp interessant, werd door veel leerlingen bevestigd. Ze gaven aan vooral het lokale element intrigerend te vinden. Dat geeft aan dat daar toch vraag naar is. Slechts drie leerlingen gingen in op mythevorming en de Bokkenrijders. Ze schreven dat ze het leuk vonden dat sommige onderwerpen, zoals ze overgeleverd zijn, doorspekt kunnen zijn van mythes of mythische elementen. Dat geeft aan dat, zeker bij deze drie, het historisch denken en redeneren met betrekking tot mythevorming gestimuleerd is. Voor hen heeft deze lessenserie dus effect gehad. Een klein gedeelte geeft aan het onderwerp niet interessant te vinden. Twee man geven dit aan, dit is vrij representatief voor elk onderwerp. Er zijn altijd leerlingen die hun affiniteit meer hebben bij andere onderwerpen (of vakken).

Bij de vierde vraag valt op dat de leerlingen aangeven dat de stof goed behandeld is. Kennelijk zijn zij tevreden met het snel door een onderwerp heen vliegen.

Twee leerlingen geven aan graag meer tijd te investeren in een soortgelijk onderwerp. Dit percentage is echter, net als bij de vorige vraag te verwaarlozen. Er is dus vraag naar zowel de Bokkenrijders als mythevorming, en de koppeling tussen deze twee thema's wordt als interessant ervaren. Het heeft de leerlingen geprikkeld en aangezet tot nadenken.

Wat betreft de vijfde vraag kan gesteld worden dat er kennelijk een behoefte is aan meer streekgeschiedenis, wat bij een eerdere vraag ook al vastgesteld werd. De leerlingen geven te kennen het interessant te vinden iets te leren over hun omgeving. In de lessenserie zijn twee lokale processen behandeld die hen iets leerden over Schinnen en Hoensbroek. Kennelijk spreekt dit leerlingen aan, hier kunnen docenten dus op inspelen.

De leerlingen geven te kennen de behandeling van mythevorming als een must te zien. Dit onderwerp en de manier van behandelen hebben dus gewerkt als eyeopener met betrekking tot geschiedenis. Ze hebben geleerd dat ze geschreven stof kritisch dienen te benaderen en niet alles voor waar aan moeten nemen. Dit betekent dat wat mythevorming betreft, deze korte lessenserie wel heeft geleid tot vooruitgang.

Wat betreft regionale thema's is de klas het er over eens dat dit belangrijk is. Eén leerling geeft aan zelf niet uit deze regio te zijn en er geen binding mee te hebben. De rest wil graag iets leren over de eigen omgeving. Dat staat echter lijnrecht tegenover de resultaten bij de vraag over thematische geschiedenisbehandeling. Leerlingen zijn verdeeld in dit opzicht. Ze vinden het interessant en zien er de waarde van, maar lijken erg te hechten aan de structuur die het boek hen biedt. Als een school

dus besluit om thematisch geschiedenisonderwijs aan te bieden, dient met deze vraag rekening gehouden te worden.

5.1.3 resultaten met betrekking tot de docenten

Wat betreft de docenten op de stageschool kan gesteld worden dat ze allemaal erg enthousiast zijn over het onderwerp en de insteek die hiervoor gehanteerd wordt. De drie docenten die gevraagd zijn geven aan dat het onderwerp hen interesseert, dat ze het uitdagend vinden en dat het zeker een plek in het curriculum zou kunnen krijgen, als er tijd voor was. Door de enorme examendruk valt dit thema al weg voor HAVO – 3 en HAVO bovenbouw. Wat Atheneum – 3 betreft is er, mede door de door te lopen hoofdstukken uit de methode, plus het literatuurproject, nauwelijks tijd.

Ze geven te kennen dat mythevorming nooit expliciet aan bod komt in het geschiedenisonderwijs. De methodeanalyse wees ons al in dezelfde richting, wat betreft de inhoud van de hoofdstukken. De docenten geven aan dat zij de insteek van dit onderzoek heel interessant vinden en de koppeling met het thema een logische keuze vinden. Ze geven aan dat het toepassen van deze thema's op een eerder tijdstip binnen het curriculum ervoor zorgt dat het onderdeel mythevorming later bij andere onderwerpen toegepast kan worden, zoals bij de nationale mythe, het nationaalsocialisme, de dolkstootlegende en andere onderwerpen.

Wat betreft de gekozen doelgroep zijn ze huiveriger. Op het moment van uitvoeren werd een nieuw literatuurproject gestart, waardoor er weinig tijd is voor extra thema's zoals de Bokkenrijders. Er zal dus gekeken moeten worden naar een alternatief of alternatief moment. Het idee dat dit thema een enorm inleeswerk vergt schrikt docenten ook af. Voor een gedegen lessenserie over de Bokkenrijders, met deze opzet, is een goede literatuurstudie een vereiste. Een docent moet boven de stof staan, wat van hem vergt dat hij meerdere bronnen leest. Voor dit onderzoek zijn 16 bronnen geraadpleegd over de Bokkenrijders, waarvan een groot deel bestaat uit omvangrijke onderzoeken. Aan inleeswerk is voor dit onderzoek al meer dan 250 uur geïnvesteerd. Daar komen nog de publicaties over mythevorming en historisch redeneren bij, wat het totaal aardig uitbreidt. Bij het horen van deze cijfers schrokken de docenten wel. Eén van de docenten gaf aan er zelf wel een klein onderzoek over te willen verrichten. Hij wilde in de zomervakantie beginnen met één en ander aan literatuur door te werken om een beter beeld te krijgen van het onderwerp en de mogelijkheden die het heeft.

5.1.4 Conclusie met betrekking tot de docenten

Uit de gesprekken met docenten kunnen we kort en krachtig een aantal conclusies trekken. Docenten vinden thematische behandeling interessant, zien het nut en de voordelen van het gebruik van het thema 'Bokkenrijders en mythevorming,' maar geven aan daar geen plek voor te hebben in het huidige curriculum. De zittende docenten zijn druk in de weer met het ontwikkelen van onderwijsmaterialen, zoals ze laten zien met het literatuurproject, waarin historisch besef en leesvaardigheid aan bod komen. Ze geven echter aan dat dit alleen op atheneum mogelijk is. HAVO bovenbouw heeft te weinig tijd om alle hoofdstukken voor het eindexamen door te lopen, dus zijn de eerste twee hoofdstukken van die stof al naar het laatste kwartaal van HAVO – 3 gehaald. Docenten geven aan dat de werkdruk te hoog is voor extra onderwerpen.

Wat betreft VWO geven docenten aan dat dit in het huidige curriculum wel mogelijk is, maar er is dit jaar gekozen voor een literatuurproject, waarmee men de komende jaren wil experimenteren. Daarnaast is er de stof uit de methode die gebruikt wordt. Het Sint – Janscollege kiest er voor de

gehele geschiedenis in chronologische volgorde te behandelen in de onderbouw, zodat er een fundament is waarop in de bovenbouw verder gebouwd kan worden. Dit wordt overigens ook verplicht door de kerndoelen. Aan het einde van de onderbouw dienen alle leerlingen de gehele geschiedenis behandeld te hebben. De docenten geven te kennen dat de koppeling van de thema's mythevorming en Bokkenrijders een zeer interessante, nuttige invalshoek is, maar het leeswerk dat er aan vooraf gaat schrikt behoorlijk af.

5.2 Evaluatie beroepsproduct

Na de uitvoering van de lessenserie, kan uitgebreid stilgestaan worden bij het beroepsproduct. Het methodehoofdstuk is niet in zijn geheel uitgevoerd, maar in zeer afgeslankte vorm. De keuze is gemaakt voor een tweetal paragrafen, de paragraaf over mythevorming en de paragraaf over de procesvoering gecombineerd met de eed. Hierdoor is de potentie van dit hoofdstuk niet geheel benut, wat op zich erg jammer is. Het uitvoeren van deze paragrafen was overigens een groot succes. Voor het uitvoeren van dit hoofdstuk zijn naar schatting minimaal zes lessen nodig. De stof is enorm complex en verdient gewoon meer tijd, juist omdat dit hoofdstuk zo veel mogelijkheden heeft die nu onbenut zijn gebleven. In dat geval had misschien een keuze gemaakt moeten worden voor een kort project in plaats van een hoofdstuk, zeker gezien de situatie. Toch blijft deze keuze de beste, gezien de complexiteit van het onderwerp en het beoogde leereffect.

Voor een eventueel vervolgonderzoek zal het beroepsproduct aangepast moeten worden voor andere schooltypen. Dit materiaal moet ook uit te voeren zijn op een HAVO, zelfs op een VMBO. Zo kan een beter en betrouwbaarder resultaat worden verkregen, waarmee een beter gefundeerde, middelbare school brede uitspraak gedaan kan worden over het effect van het koppelen van deze twee thema's. Zeker op een VMBO – school, waar kritisch denken voor leerlingen lastiger is, (maar ook lastiger aan te leren is,) kan een onderwerp als dit veel invloed hebben op het historisch denken en redeneren van de leerling.

5.3 Conclusie hoofd – en deelvragen en aanbevelingen

Na het inventariseren van onze resultaten en het trekken van conclusies uit die resultaten kan teruggegrepen worden naar het doel van dit onderzoek. Er is nu genoeg bekend om een goede, degelijke conclusie uit het gehele onderzoek te trekken en daarmee de onderzoeksvraag te beantwoorden. De vraag van waaruit dit onderzoek opgesteld is, was de volgende:

“Is het onderwerp ‘mythevorming rondom de Bokkenrijders’ geschikt om de leerlingen in het voortgezet onderwijs te trainen in historisch denken en redeneren met betrekking tot mythevorming als maatschappelijk fenomeen?”

Om deze vraag definitief te beantwoorden, wordt eerst nog eens teruggekeken naar de deelvragen:

Wat is mythevorming?

Mythevorming is duidelijk beschreven in het theoretisch kader.⁴⁰ Mythes zijn verhalen die als waar worden aangenomen, maar waarvan de historiciteit niet met zekerheid vastgesteld kan worden, of die doorspekt zijn met folkloristische (soms magische) elementen. Binnen dit begrip zijn een aantal verschillende typen te onderscheiden, zoals de antieke, religieuze mythe, de moderne mythe, de folkloristische (volks)mythe en de wetenschappelijke mythe

Is er bij het onderwerp ‘de Bokkenrijders’ sprake van mythevorming?

Eerder is vastgesteld dat het onderwerp ‘de Bokkenrijders’, het onderzoek ernaar, maar ook het (primaire) bronmateriaal doorspekt is met verschillende vormen van mythen. Dit onderwerp heeft dus op het gebied van mythevorming een zeer grote potentie.

Hoe kan een vertaalslag vanuit de Bokkenrijders en mythevorming naar het onderwijs gelegd worden?

Een vertaalslag van het onderwerp naar het onderwijs kan op verschillende manieren gelegd worden. Voor dit onderzoek is gekozen voor een thema dat qua vormgeving lijkt op een hoofdstuk uit de methode. Daarin wordt dit onderwerp behandeld vanuit verschillende niveau’s, dus vanuit de bronnen, vanuit de onderzoekers en vanuit de theorie achter mythevorming. Er kan natuurlijk ook gekozen worden voor een volledig andere opzet, zoals een project, een groepsopdracht of een werkstuk. Hierin is veel variatie mogelijk. Voor het doel van dit onderzoek, vaststellen of het onderwerp geschikt is, is de vorm van het methodehoofdstuk gekozen.

Op welke wijze kan het thema ‘Bokkenrijders en mythevorming’ in het curriculum worden ingebouwd (en didactisch worden ingevuld) zodat historisch denken en redeneren bij de leerlingen op een optimale wijze wordt gerealiseerd?

Geconcludeerd kan worden dat er op dit moment binnen het curriculum voor Atheneum – 3 op het sint – Janscollege weinig tijd is voor extra onderwerpen. De tijd wordt efficiënt gebruikt, maar er is nauwelijks tijd over voor een ‘extra’ thema. Gepleit kan worden voor het loslaten van het boek en het zelf vullen van het curriculum. Daarbij kan gedacht worden aan thematische behandeling. Natuurlijk dienen de Koude Oorlog, de Wereldoorlogen en de Verzuiling in dit leerjaar nog behandeld

⁴⁰ Zie hoofdstuk 2.

te worden, maar ook deze hoofdstukken zouden omgezet kunnen worden naar thema's. Het voordeel van thematische behandeling is dat de docent meer grip heeft op het aanleren van historisch denken en redeneren. Hij plaatst de thema's in een volgorde die gebruikt kan worden om het historisch besef van de leerling in een doorlopende lijn te laten ontwikkelen. Hij begint met een 'eenvoudig' thema in de brugklas en kan zo een betere, doorlopende groei realiseren bij zijn leerling.

De Bokkenrijders is een thema dat perfect aansluit bij de stof uit het tweede jaar, de tijd van de late middeleeuwen tot aan de industriële revolutie. Toch is de insteek van dit thema misschien te pittig voor een tweedejaars klas. Een volgend onderzoeker zou dit eventueel wel kunnen proberen, wegens tijdgebrek is de huidige onderzoeker hier niet aan toe gekomen.

Met deze kennis in het achterhoofd is teruggegrepen naar de hoofdvraag en het volgende antwoord geformuleerd:

Is het onderwerp 'mythevorming rondom de Bokkenrijders' geschikt om de leerlingen in het voortgezet onderwijs te trainen in historisch denken en redeneren met betrekking tot mythevorming als maatschappelijk fenomeen?

Ja, het onderwerp heeft zeker de potentie om leerlingen te trainen in het historisch denken en redeneren. Het is pittige stof, die goed uitgewerkt moet worden, en dat vergt veel tijd van een docent. Daarvoor komt wel terug dat leerlingen aangeven dat zij dit onderwerp beschouwen als een eyeopener. Ze kijken kritischer naar andere onderwerpen binnen de geschiedenis. Gedurende dit project kwamen zij tot het inzicht dat mythevorming in (bijna) elk historisch onderwerp plaats vindt. Ze stelden kritische vragen over het hoe en waarom en gaven aan dat ze mythevorming of het tegengaan daarvan eigenlijk als onmisbaar beschouwen binnen het geschiedenisonderwijs. We kunnen dus volmondig stellen dat dit onderwerp zeer geschikt is voor het trainen van de historische denkvaardigheid van leerlingen in het voortgezet onderwijs.

Wat betreft het niveau kan er wel een kanttekening geplaatst worden. Deze stof is in mindere mate geschikt voor de onderbouw van de HAVO, dus er kan voor gekozen worden dit onderwerp in de bovenbouw op te nemen. Voor het VWO was deze stof in het derde leerjaar erg op zijn plek.

5.3.1 Aanbevelingen voor de schoolpraktijk

Uit het bovenstaande kunnen een aantal aanbevelingen gedaan worden met betrekking tot de resultaten van dit onderzoek. Zowel leerlingen als docenten geven aan dat dit thema heel waardevol is en kan leiden tot nieuwe inzichten bij de leerlingen. Het is een onderwerp met veel potentie op het gebied van historisch denken en redeneren. Dit is reeds aan de orde gekomen tijdens het afbakenen van de theorie.

Leerlingen geven te kennen dat er behoefte is aan een stukje regionale geschiedenis en geven unaniem aan dat de behandeling van de Bokkenrijders én mythevorming voor hen zeer interessant was, een eyeopener wat de benadering van de geschiedenisstof betreft. Dat betekent dat dit onderwerp, althans de insteek van dit onderwerp, een succes genoemd kan worden bij deze doelgroep.

Wat betreft de thematische behandeling van geschiedenis zagen we verdeeldheid bij de leerlingen, maar deze werd verklaard door het sleutelbegrip structuur; leerlingen hebben die structuur nodig in hun leertraject. De overige leerlingen, iets meer dan de helft, vinden thematisch geschiedenisonderwijs een interessant idee. Dit is ook de reden dat er met dit onderzoek een beroep gedaan wordt op de experiment- en ontwerpdrift bij docenten. Leerlingen zijn geboeid door nieuwe stof, stof die niet in het curriculum past. Lees je als docent goed in in een onderwerp en probeer materiaal te ontwikkelen dat past bij dit thema en haar potentie. Zo kan een docent meewerken aan beter en effectiever geschiedenisonderwijs. Het kost veel tijd en moeite, maar er zijn veel onderbelichte thema's binnen de geschiedenis die een kans verdienen, die het inlezen en uitwerken waard zijn; onderwerpen waarmee een duidelijk resultaat geboekt kan worden op het gebied van historisch denken en redeneren bij de leerlingen. De Bokkenrijders is één van die potentiële onderwerpen.

5.3.2 Zwakke punten van het onderzoek, aanpassingen

Elk onderzoek heeft zwakke punten, en zo ook dit onderzoek. De tijd die daadwerkelijk besteed kon worden aan het uitvoeren van dit onderzoek was minimaal. Was er meer tijd geweest dan de ingeroosterde twee lessen, dan had het onderwerp verder uitgediept kunnen worden en was de potentie van de thema's misschien nog beter tot uiting gekomen. Die potentie is overigens nu wel te zien in de antwoorden die door leerlingen en docenten gegeven zijn. Ook op de vorm valt iets aan te merken. Er is nu gekozen voor een methodehoofdstuk, maar dit had ook op een andere wijze vormgegeven kunnen worden. Er had gekozen kunnen worden voor een project, waarin de leerlingen zelfstandig aan de slag gaan met een eigen casus, uit de bronnen. Daarop hadden zij dan zelfstandig de theorie achter mythevorming kunnen toepassen. Er is nu gekozen voor een klassikale aanpak met maar twee processen als leidraad.⁴¹

Ook op de wijze van enquêtering is iets aan te merken. De laatste enquêtevraag is door de leerlingen volledig verkeerd begrepen, omdat er een beroep gedaan werd op vaardigheden en kennis die de leerlingen niet hadden. Zulke mate van 'out of the box' denken kun je nauwelijks verwachten van een leerling. Er werd gevraagd naar thematisch werken.⁴² De leerlingen gaven te kennen dat ze de structuur van het boek waarderen en die niet graag laten varen. Deze leerlingen hebben geen ervaring met thematische behandeling van geschiedenis, maar er wordt wel van hen verwacht dat zij

⁴¹ Er is gekozen voor het proces Jacques Des Jardins en Arnoldus (Nol) Caldenberg. (RAL 2025)

⁴² Zie hoofdstuk 4.1.2, de laatste vraag, 'er moet vaker gewerkt worden met thema's...'

zich hier in kunnen inleven. Beter zou het zijn geweest een periode met thematische geschiedenisbehandeling te werken en de vraag dan nog eens te stellen. Door de beperkte tijd is deze vraag niet relevant en de vraagstelling dus onjuist.

Er is gekozen voor uitvoering van het onderwerp bij Atheneum – 3, maar het was representatiever geweest als de stof daarnaast ook aangepast was op andere schooltypes en leerjaren. Zoals genoemd in een eerder hoofdstuk past deze stof binnen het curriculum van het tweede leerjaar.⁴³ De stof had zeker aangepast en versimpeld kunnen worden naar dat niveau, ook op een wijze waarop de potentie en mogelijkheden van dit hoofdstuk gewaarborgd blijven. Bij een tweede vervolgonderzoek zal ik er voor zorgen dat ik dit op meerdere niveaus en leerjaren kan uitvoeren.

Zeker op het VMBO kan het historisch denken en redeneren met deze twee thema's versterkt worden. Ze zijn laagdrempelig en wekken de interesse van leerlingen. Er werd aangegeven dat de koppeling met de omgeving als interessant werd gezien. Zeker de VMBO – leerling, die een stuk visueler is ingesteld dan zijn VWO – pendant, wil geschiedenis kunnen 'beleven' om het te begrijpen. Het gebruiken van lokale elementen, zoals gebouwen, kan voor hen een trigger zijn om het historisch denken en redeneren beter onder de knie te krijgen. Daar lag voor mij als onderzoeker een gemiste kans, zeker omdat ik een stageplek op het HAVO – VWO had en mij daarnaast heb toegelegd op Atheneum – 3.

5.3.3 Suggesties voor een vervolgonderzoek

Als een volgende onderzoeker met dit project aan de slag wil, wordt hem aangeraden er voor te kiezen er behoorlijk wat tijd voor uit te trekken en er een projectvorm van te maken. Mythevorming binnen het geschiedenisonderwijs is belangrijk en verdient meer onderzoek. Ik daag anderen ook van harte uit hier mee aan de slag te gaan, ook in combinatie met andere historische onderwerpen. Behandeling van mythevorming kan bijvoorbeeld gekoppeld worden aan de –ismen, maar ook aan andere tijdvakken. Zelfs het beeld dat wij lang hebben gehad over de Middeleeuwen kan gebruikt worden om mythevorming en het proces er achter te verduidelijken.

⁴³ Zie hoofdstuk 5.1, conclusie bij de deelvraag "Op welke wijze kan het thema 'Bokkenrijders en mythevorming' in het curriculum worden ingebouwd (en didactisch worden ingevuld) zodat historisch denken en redeneren bij de leerlingen op een optimale wijze wordt gerealiseerd?"

Bibliografie

Literaire bronnen en artikelen

- Augustus, L. (1990). Sleinada: een onbetrouwbare bron voor de historie van de Bokkenrijders. *Maaslands Melange, opstellen over Limburgs verleden*, 97 - 106.
- Augustus, L. (1991). Vervolgingsbeleid en procesvoering Bokkenrijders: Het ontstaan van een waandenkbeeld. *Publications de la Société Historique et Archéologique de Limbourg*, 69 - 150.
- Bejczy, I. (2010). *een kennismaking met de Nederlandse geschiedenis*. Bussum: Coutinho.
- Blankers, A. (2009). *MeMo 2 KGT derde druk*. 's Hertogenbosch: Malmberg.
- Blok, A. (1991). *De Bokkerijders, roversbenden en geheime genootschappen in de landen van overmaas, 1730 - 1774*. Amsterdam: Prometheus.
- Carr, E. H. (2001). *What is History?* Great - Britain: Palgrave Macmillan.
- Dundes, A. (1984). *Sacred Narrative, a reading in the theory of myths*. Berkeley: University of California.
- Blankers, A. e.a. (2009). *MeMo 2 H/V derde druk*. 's Hertogenbosch: Malmberg.
- Bos, A. e.a. (2010). *Fenix 2 HAVO / VWO eerste druk*. Baarn / Utrecht / Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Beijering, M. e.a. (2004). *Sfinx 2 VMBO KGT tweede druk*. Utrecht: ThiemeMeulenhoff.
- Haan, den, R. e.a. (2010). *Fenix 2 K/GT Eerste druk*. Baarn / Utrecht / Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Haperen, van M. e.a. (2004). *Sfinx 2 HAVO / VWO tweede druk*. Utrecht: ThiemeMeulenhoff.
- Haperen, van M. van e.a. (2005). *Sfinx 3 HAVO / VWO*. Utrecht: ThiemeMeulenhoff.
- Heijden, van der, C. (2004). *Grijs verleden*. Nederland: Uitgeverij Contact.
- Heijden, van der, C. (2013). *de zwarte canon van de geschiedenis*. Amsterdam: atlas contact.
- Hobsbawm, E. (1992). *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge university press.
- Kershaw, I. (1999). *Hitler 1889 - 1936, hubris* Utrecht: het Spectrum .
- Kreek, R. v. (2008). *Fenix 1 VWO eerste druk tweede oplage*. Utrecht / Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Macmillan, M. (2009). *Geschiedenis: Gebruik en Misbruik*. Amsterdam: Mouria.
- Maria Grever, K. R. (2004, nr. 7). de historische canon onder de loep. *kleio*, 7.
- Melchior, J. (1915, herdruk 1981). *De Bokkerijders, feiten en verhalen*. Maasbree: De Lijster.
- Pijls, H. (1924, herdruk 1985). *De Bokkenrijders met de doode hand*. Schinnen: Werkgroep Historie Schinnen.

- Ramaekers, G.; Pasing, T. (1972). *de woeste avonturen van de bokkeryders*. Heerlen: Limburgs Dagblad.
- Roekel, E. v. (2011). *Jongens van Nederland*. Utrecht: Spectrum.
- Schepenbank Schinnen. (1750 - 1751, juni - Februari). Du Jardin, Jacques (de Keukelaer). *RAL, LvO 2025*. Schinnen, Limburg.
- Schepenbank Schinnen. (1751, Oktober). Caldenberg, Nol (Arnoldus). *RAL, LvO 2025*. Schinnen, Limburg: RHCL.
- Schrijnemakers, P. D. (2004). *De historiciteit van de bokkerijdersbenden*. Geleen: Heemkunde Geleen.
- Sleinada, S. J. P. (1779). *Oorsprong, oorzaeke, bewys en ondekkinge van een godlooze bezwoorne bende nagtdieven en knevelaers, binnen de landen van overmaes en aanpaelende landstreeken ontdekt, met nauwkeurig getal der geexecuteerden en vlugtelingen*.
- Speetjens, J. (2006). *Limburg Land van de Bokkerijders*. Groot Genhout (gemeente Beek, Limburg): stichting bokkeryder.
- Spierenburg, P. (1998). *de Verbroken Betovering*. Hilversum: Verloren.
- Sturlusson, S. (2011). *Edda*. Nederland: Athenaeum-Polak & van Gennep.
- Venner, J. (2000). *de geschiedenis van Limburg*. Maastricht: LGOG.
- Venner, J. (2009). *Canon van Limburg*. Venlo: bvLimburg.
- Wilschut, A.; Straaten, D. (2004). *Geschiedenisdidactiek, handboek voor de vakdocent*. Nederland: Coutinho.

Digitale bronnen

Broodje aap (2014). *broodje shoarma, speciaal*. Geraadpleegd op 9 April 2014 van broodjeaap.nl: <http://www.broodjeaap.nl/shoarma.html>

Canoncomissie (2006, 10). *Canonrapport*. Opgeroepen op 11 juli 2013, van entoenu.nl: http://entoenu.nl/doc/Canonrapport_A.pdf

Hasan Evengrun, N. d. (2013). *Historisch Nieuwsblad*. Opgeroepen op 23 oktober 2013, van De georganiseerde misdaad in Nederland: <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/5822/de-georganiseerde-misdaad-in-nederland.html>

Leunissen, J. (2013). *digitale bibliotheek Nederland*. Opgeroepen op 23 oktober 2013, van leunissen, de kus van de ijzeren maagd: http://www.dbnl.org/tekst/leun007kusv01_01/leun007kusv01_01_0034.php

NIOD. (2014). *Loe de Jong (1914 - 2005)*. Opgeroepen op 9 november 2014 van NIOD.nl: <http://www.niod.nl/nl/loe-de-jong-1914-2005>

Omroep West (2014) *Nederlands Auschwitz Comité bang voor toenemend antisemitisme*. Opgeroepen op 30 juli 2014 van omroepwest.nl: <http://www.omroepwest.nl/nieuws/29-07-2014/nederlands-auschwitz-comit%C3%A9-bang-voor-toenemend-antisemitisme>

Rijksoverheid. (2009, 09 17). *Kerdoelen onderbouw voortgezet onderwijs*. Opgeroepen op 15 juli 2013, van Rijksoverheid.nl: www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/besluiten/2010/09/17/kerndoelen-onderbouw-voortgezet-onderwijs/kerndoelen-onderbouw-vo-aangepast-2009-canon.pdf

SLO. (2006). *nationaal expertisecentrum leraarontwikkeling*. Opgeroepe op 15 juli 2013 van SLO kerndoelen: www.slo.nl/primair/kerndoelen/Kerdoelenboekje.pdf

Urbanlegends (2014,). *Urbanlegends: Alligators in Sewer*. Opgeroepen op 9 april 2014 van urbanlegends.com: http://urbanlegends.about.com/od/alligators/a/sewer_gators.htm

Wilschut, A. (2004, 12 10). *zinvol, leerbaar, haalbaar*. Opgeroepen op 11 juli 2013, van members.casema.nl: <http://members.casema.nl/wilschut/Wilschut%5B1%5D.pdf>

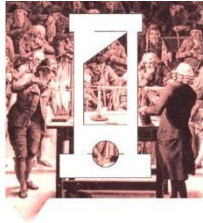
Multimedia

Carboon (Componist). (1994). De bokkerieijers. [B. E. Henk Steyvers, Uitvoerend artiest, & M. N. Jean Innemee, Dirigent] Itteren, Limburg, Nederland.

Bijlagen

Bijlage 1: leerlingmateriaal, tekstboek

Mythevorming in Zuid - Limburg

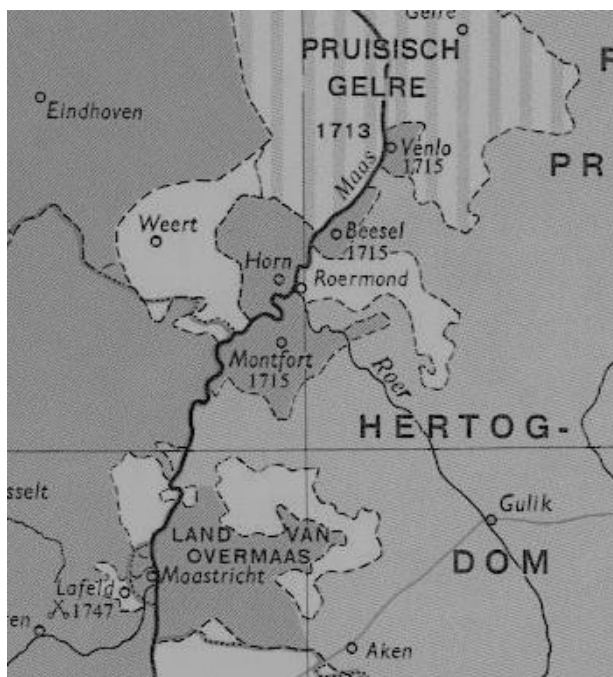

De Bokkenrijdersbenden in de voormalige landen van Overmaas

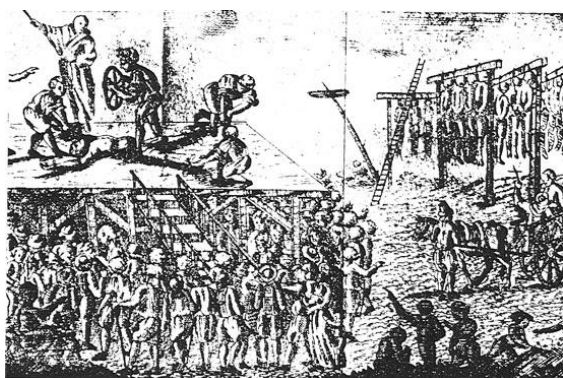
Tussen de jaren 1740 en 1770 werden honderden mannen en vrouwen in de voormalige landen van Overmaas gemarteld, geradbraakt, verbrand of opgehangen. Zij werden er van verdacht onderdeel te zijn van de zogenaamde 'Bokkenrijdersbende,' een groep criminelen die meerdere inbraken, overvallen, moorden en andere misdaden op haar naam schreef. Sindsdien is er veel over deze bendes geschreven, en tegenwoordig is nog steeds niet helemaal duidelijk wat er nu precies is gebeurd in die tijd. In dit hoofdstuk ga je zelf onderzoek doen naar het tot stand komen van een beeld over een

periode of tijdvak.

Volgens het volk vlogen ze op bokken door de lucht. De duivel nam de vorm van een bok aan en bracht hen naar de plek waar ze wilden stelen, zodat ze snel meerdere aanvallen in één nacht konden doen!

Zoals je op de kaart linksonder kunt zien, zag Zuid – Limburg er rond 1750 iets anders uit als nu! Het heette ook niet Limburg, we noemen dit gebied de Landen van Overmaas. De donkerste gebieden hoorden bij de Republiek der Nederlanden, de iets lichtere waren Oostenrijks bezit. De gestreepte gebieden waren van Duitsland. Voor bendes was het dus gemakkelijk om van land naar land te vluchten!

Terechtstelling van Bokkenrijders, onder massale belangstelling!

Paragraaf 1; Mythevorming bij de Bokkenrijders

Je hebt nu ongeveer een beeld wat er bekend is over de Bokkenrijdersbenden in de landen van Overmaas. Nu gaan we kijken naar een begrip dat in de geschiedenis vaak voor komt. Het begrip mythe of mythevorming wordt vaak gebruikt. Aan de hand van het onderwerp 'de Bokkenrijders' kom je er achter wat een mythe precies is.

Wat is een mythe?

Als je iemand vraagt wat een mythe precies is, dan zal hij zeggen dat dat een verzonnen onzinverhaal is. Dat klinkt heel negatief. Het lijkt er op dat mythes verhalen zijn zonder nut, die door mensen verzonnen worden.

Maar hoe verklaren we dan het bestaan van het Griekse geloof in de oudheid, of het Christelijke geloof met verhalen over Noach die een ark bouwde? Ook deze verhalen noemt men mythen.

In de oudheid snapten de mensen niet wat om hen heen gebeurde. Ze zochten een verklaring van gebeurtenissen in de natuur. Daarom verzonnen zij de verhalen over de goden die hen hadden gemaakt en de wereld beheersten. Ze verzonnen rituelen om de goden rustig te krijgen.

Als het bliksemde en onweerde, dan was Zeus boos. Elke Griek kende die verhalen, en leerde over de goden.

Maar de Griek leerde ook hoe hij zich moest gedragen. Zeus ging regelmatig vreemd, en kreeg dan ruzie met zijn vrouw. Zo wisten de Grieken wat wel of niet goed was.

Dus mythen hadden toch wel een nut, namelijk laten zien hoe je je moet gedragen en hoe de wereld zo gekomen is. We noemen dit religieuze mythes.

De mythe in de Nieuwe Tijd

Vanaf de achttiende en negentiende eeuw zien we een nieuw soort mythe opkomen. De goden worden niet meer gebruikt, men gebruikt steeds meer wetenschap om de omgeving te verklaren. Landen ontstaan en zoeken een eigen geschiedenis. Veel regeringen zoeken naar oude verhalen die aantonen dat het eigen land sterker is dan andere landen. Denk eens terug aan het schilderij van George Washington! Wat moest de Amerikaanse scholier hier van leren?

George Washington gaat de Delaware – rivier over aan kop van zijn leger. In werkelijkheid gebeurde dit rond middernacht, vóór het heel erg en was er geen vlag bij. Washington heeft waarschijnlijk door het wilde water en de kou achter in gezeten. Waarom beeldden ze hem toch zo af?

De mythe van het volk

Dan blijven de verhalen over weerwolven, vampiers en andere wezens over. Sommige verhalen die de mensen vertellen, hebben niet echt een opvoedende functie, maar verklaren wel voor hen onbegrijpelijke gebeurtenissen. Deze verhalen noemen we volksmythes.

De Bokkenrijders als mythe?

Als je een onderzoek gaat doen, dan bestudeer je zo veel mogelijk verschillende bronnen, en daaruit maak je een verhaal. Dat zie je bij de Bokkenrijders ook terug. Toch kan het, dat als iemand anders er later heen kijkt, dat hij het niet mee eens is wat jij hebt geschreven. Hij schrijft na zijn onderzoek dan een nieuw verhaal. Dat gebeurde bij de Bokkenrijders ook telkens. De schrijvers beschuldigen elkaar van het maken van een mythe.

Dat begint al meteen na de processen. In de processtukken lezen we dat sommige verdachten vertelden dat ze een drankje moesten drinken en op de duivel moesten zweren. Sleinada (1779) schrijft daar uitgebreid over, ook over dat zij op bokken vlogen. Andere auteurs namen veel van zijn werk over, maar waren het er mee eens dat op bokken rondvliegen toch echt niet kon.

In het werk van Sleinada lezen we veel dingen die we als volksmythe kunnen bestempelen, zoals het zweren op de duivel. Er zou, volgens de rechters, een groep zijn die in het geheim namens de Duivel inbreekt. Anton Blok (1991) bedacht het idee dat deze groep zelfs al vóór de Franse Revolutie streed voor vrijheid. Andere schrijvers zijn het hier niet mee eens en bestempelen zijn verhaal als een mythe. Zo is er Louis Augustus (1991) die aangeeft dat alle rechters een waandenkbeeld hadden, dat wij tegenwoordig over genomen hebben. Er was nooit een bende, maar omdat de rechters dat dachten, hebben ze toch honderden mensen opgehangen.

Om een beter beeld te krijgen van de Bokkenrijders, gaan we eens wat beter kijken naar wat we nu precies weten.

Paragraaf 2; Historische beeldvorming van de Bokkenrijders

Om een goed beeld te krijgen van de Bokkenrijdersbenden in Zuid – Limburg, ga je in deze paragraaf onderzoeken wat er nu eigenlijk bekend is over de bendes in Zuid – Limburg. Je bekijkt het verslag van een overval, zodat je iets leert van de werkwijze van de bendes.

Zagen de Bokkenrijders er zo uit? Tekening uit het boek van Ramaekers, die uitgebreid onderzoek deed naar de bendes.

Stand van zaken

Van de Bokkenrijders is weinig bekend. We weten dat er tussen ongeveer 1730 en 1774 een aantal (soms gruwelijke) overvallen en inbraken in kerken en boerderijen plaats hebben gevonden, en dat de daders soms heel gewelddadig te werk gingen. Onderzoekers vinden het lastig om te zeggen met hoeveel inbraken en diefstallen we te maken hebben. Ook het aantal schuldigen roept vragen op. Dat komt doordat we maar weinig bronnen hebben over die periode. Wat we wel hebben zijn een aantal **processtukken**, brieven en **plakkaten**.

Processtukken zijn verslagen van het verhoor van een misdadiger. Er worden vragen gesteld, die hij beantwoordt. Dat wordt vervolgens opgeschreven. Veel Bokkenrijders beschreven uitvoerig de overvallen en de andere daders.

Plakkaten zijn een soort wetten die werden ingevoerd. Ze werden op een groot papier opgeschreven, en aan een muur geplakt. Zo wist iedereen van de nieuwe wet. Veel van de processtukken zijn in de loop van de jaren verdwenen. De lokale rechtbanken bewaarden die in de archieven, maar in de loop van de tijd zijn er veel weggegooid. De resterende stukken liggen in het grote archief in Maastricht. Je kunt ze zelf inkijken als je wilt!

Uit dit materiaal hebben verschillende onderzoekers geprobeerd een verhaal te maken over deze gebeurtenissen. De meeste onderzoekers zijn het er mee eens dat we te maken hebben met meerdere bendes:

Van / tot	Leider
1730 - 1742	Matthias Ponts uit Hoensbroek
1749 - 1750	Gerling Daniëls uit Wolfhagen en Willem de Gavarelle uit Geleen
1751 - 1774	Joseph en Baltus Kirchoffs uit Herzogenrath

Er werden in totaal ruim 500 mensen ter dood veroordeeld voor lidmaatschap van één van deze bendes. Maar wat zorgde er voor dat mensen zo crimineel worden?

Motieven

Er zijn schrijvers die er op gewezen hebben dat in die tijd veel oorlog was in de Landen van Overmaas. Er braken regelmatig ziektes uit, waardoor alle dieren moesten worden afgemaakt (veepest). De mensen verarmden en hadden te maken met plunderingen door vijandelijke legers. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat sommige groepen crimineel werden.

Andere schrijvers wijzen er op dat de situatie eigenlijk best mee viel, en dat de vilders, waaruit de eerste bende bestond, helemaal niet zo arm waren. Daarnaast zien we dat de leider van de tweede bende, de Gavarelle, een edelman was, en de leider van de derde bende, Joseph Kirchoffs, een chirurgijn. Beide mannen moeten dus aan geld geen gebrek hebben gehad.

Die onderzoekers zien daarin de vorming van een heus leger om de landen van Overmaas te bevrijden. Deze mensen zouden van de losse gebieden één Limburg hebben willen maken. De overvallen en inbraken waren slechts oefeningen.

Er zijn ook onderzoekers die de Bokkenrijders vergelijken met Robin Hood. Ze braken in in

Het verhaal van Henri Petri

In de nacht van 4 op 5 maart 1750 werd de boerderij van Henricus Petri, naast de kerk in Puth, overvallen door een groep Bokkenrijders. De Gavarelle, hun leider, zette een aantal wachtposten uit op de hoeken van de weg. Zij moesten fluiten als er iemand kwam. Gerlingh Daniëls brak een gat in de muur met hulp van twee anderen, en ging naar binnen. Ze kwamen Petri al snel tegen, en pakten hem vast. Ze sleurden hem mee naar de slaapkamer, terwijl één van hen riep: 'Weer zulle dich noe hebbe!' Zijn vrouw lag in bed. Ze sprong schreeuwend op en werd met een ijzeren staaf op het hoofd geslagen, tot ze bewusteloos was. Petri zelf werd gebonden en ontkleed, waarna hij ook met een staaf geslagen werd. Hij wist zijn hoofd te beschermen onder de dekens. Een van zijn aanvallers stak hem een paar keer met een mes in zijn nek.

Vervolgens vroegen ze hem waar hij zijn geld verstopt had, terwijl ze zijn edele delen met een kaars bewerkten. Petri deed alsof hij dood ging. Zijn vrouw kwam bij en schreeuwde zijn naam, maar ze kreeg alleen maar meer klappen. De dieven rommelden in de kasten, op zoek naar dingen van waarde, maar Petri herkende een aantal van hen. Hij dacht de Goochelaar van Hommert te herkennen, gewapend met zijn dikke houten meetlat. Of was het een andere man met een knuppel? Het ging allemaal zo snel! Degene die hem met de kaars had bewerkt, herkende hij wel. Hij had zijn gezicht zwart gemaakt met roet, maar duidelijk zag hij dat het zijn buurman, Francois Hamers was. De dieven pakten alles in wat ze wilden hebben en vertrokken. Ze lieten veel spullen vallen, of maakten ze kapot. Luid lachend gingen ze naar buiten.

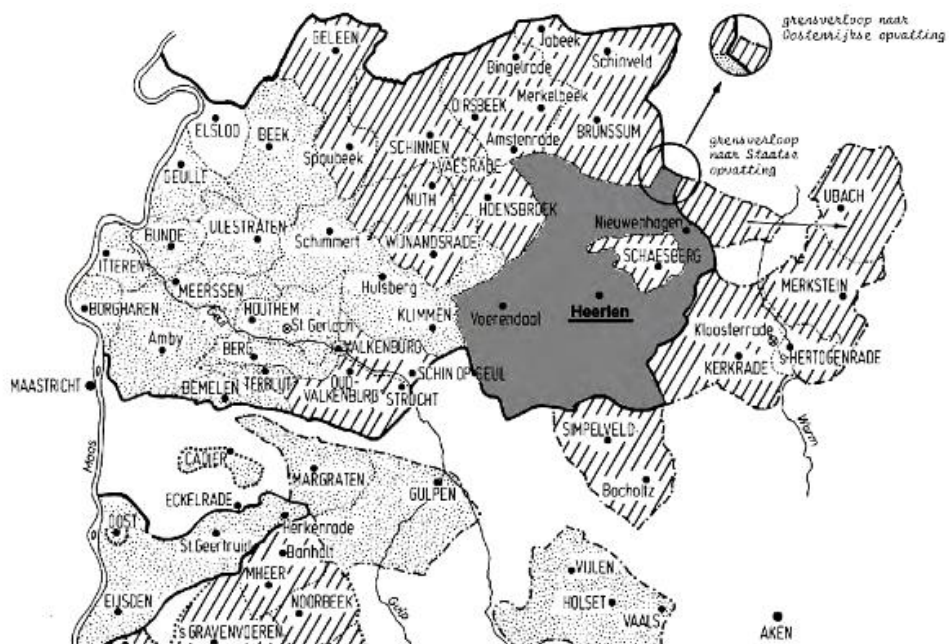
Toen Petri een paar dagen later zich beter voelde, ging hij naar Kasteel Terborg, om aangifte te doen...

Bronnen: Blok, A. *De Bokkerijders, bendes in de landen van Overmaas 1730 - 1774*, 1991

Pijls, H. *De Bokkenrijders met de doode hand*, 1924

kerken, waar veel goud en geld was. Dat gaven ze aan arme gezinnen.

Een laatste groep onderzoekers streept al die ideeën helemaal door. Processen verliepen onder marteling, en door pijn beken je alles wat de ander wil horen. Daardoor noemden zij veel namen van vrienden of vijanden en werden er onschuldigen opgepakt. Zij vergelijken de Bokkenrijdersprocessen dan ook met de heksenvervolgingen.

Schepbank Heerlen in de 18^e eeuw.

- Schepbank Heerlen, behoorde tot Staatse Landen van Overmaas.
- Staatse Landen van Overmaas.
- Oostenrijkse landen van Overmaas

Kaart van de schepbanken. Een schepbank is een soort voorloper van de gemeente. Elk dorp of stad hierboven had een gebied er om heen liggen dat bij die 'bank' hoorde. De schepenen waren het dagelijks bestuur van die bank. Er waren meestal 3, 5 of 7 schepenen. Dat lag aan de grootte van de bank. De schepenen kregen hulp van een schout of drossaard, een soort politieagent, officier van justitie en gerechtsbode in één.

Paragraaf 3; beeldvorming in de processen

Omdat de processtukken het grootste gedeelte van het bewijs over de Bokkenrijders vormen, zijn ze erg belangrijk. In de vorige paragraaf zag je al dat de processen veel discussie opriepen. Sommigen zien daarin de vorming van een leger, anderen een soort heksenjacht. In deze paragraaf ga je onderzoeken hoe het kan dat daarover zoveel ophef is.

Procesvoering

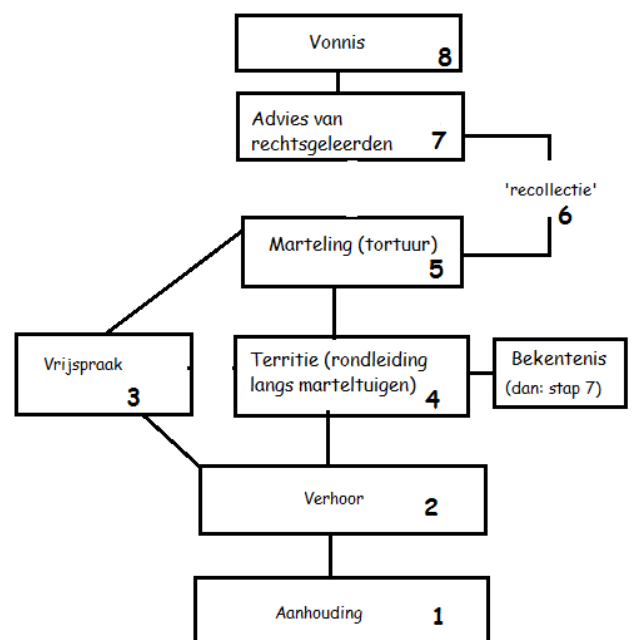
Die procesvoering is wel belangrijk om goed te bekijken. In Nederland is het tegenwoordig zo, dat als iemand opgepakt wordt, hij recht heeft op een eerlijke rechtszaak. Is er geen bewijs, dan wordt hij vrijgelaten. Is er genoeg bewijs, dan wordt hij voor de rechtbank gebracht en in een eerlijk proces veroordeeld. Hij krijgt hulp van een advocaat, want daar heeft iedereen recht op.

In de Landen van Overmaas ten tijde van de Bokkenrijders, was er een ander systeem. Limburg was verdeeld in gebieden die onderdeel waren van Oostenrijk, de Republiek der Nederlanden of van het rijk van een andere heer. Die gebieden waren verdeeld in kleinere eenheden, de zogenoemde banken (zie de kaart op de vorige pagina).

Elke bank had een leiding van zogenoemde schepenen, en afhankelijk van de grootte van de bank waren dat er drie, vijf of zeven. Zij hadden dezelfde taak als nu de burgemeester en wethouders, dus het zorgen voor het dagelijks bestuur. Maar ze moesten ook wetten maken en voor rechter spelen.

Daarvoor hadden ze de hulp van een schout (of drossaard). Dit was een soort politieagent, die verdachten moest aanhouden, voor de rechtbank brengen, en dan voorzitter van de rechtszaak werd. Als een verdachte aangehouden werd, of zich kwam melden bij de rechtszaal (in die tijd de schepenbank genoemd,) dan werd hij verhoord. (stap 1 en 2 in de afbeelding hier onder). Er werden hem een aantal vragen gesteld, en hij moest antwoord geven. Was duidelijk dat hij onschuldig was, dan mocht hij gaan. (3)

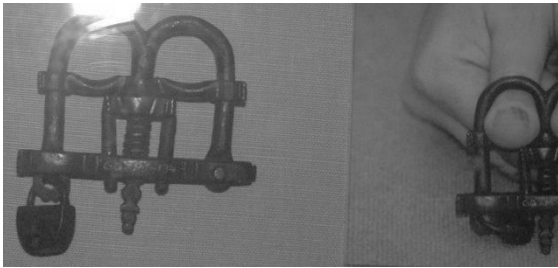
Werd er getwijfeld, dan kon men kiezen voor 'tortuur' oftewel marteling(4). Er kwam een scherprechter die deze tortuur ging uitvoeren. Eerst werd de verdachte door de tortuurkamer geleid, langs de martelapparaten die de scherprechter ging gebruiken. Soms mocht hij dan de duimschroeven of de Spaanse laarzen aan proberen, om hem bang te maken. Bekende hij dan nog niet, dan werd hij de dag erna gepijnigd, en werden hem weer vragen gesteld(5). Steeds ging dat een stapje verder, totdat hij bekende. Deed hij dat niet, ondanks de martelingen, dan was hij vrij(3). Maar in de praktijk gebeurde dat niet zo vaak. Meestal bekende hij, en dan moest hij binnen 24 uur, vrij van marteling en

pijn, zijn bekentenis herhalen. Dat noemt men 'recollectie(6)'. Na de recollectie werden de processtukken opgestuurd naar andere mensen die rechten gestudeerd hadden. Deze rechtsgeleerden beoordeelden of er bewijs genoeg was, en schreven een advies(7). Daaruit maakte de schepenbank een vonnis en voerde dat uit(8).

Er was altijd een onafhankelijke adviseur aanwezig bij rechtszaken, die meebesliste of er gemarteld mocht worden, en zelfs daar zaten strenge regels aan. Zo mocht dat alleen gebeuren door een professionele beul, in het bijzijn van een dokter. Als de verdachte flauwviel, werd er gestopt, en als hij te erg gewond was, moest ook gestopt worden.

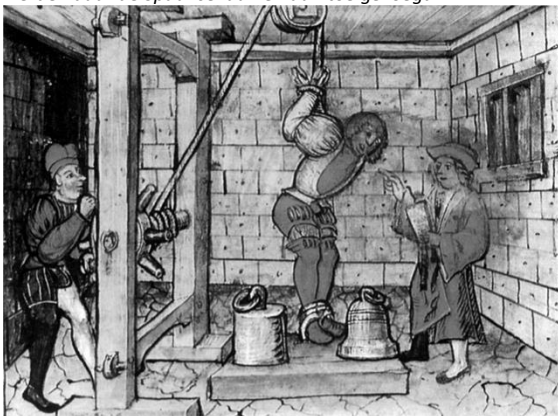
Toch kun je waarschijnlijk wel begrijpen dat er veel kritiek kwam op dat systeem van rechtspraak!

Duimschroeven. De schroef, links, werd aangedraaid, zodat de duim langzaam geplet werd. Veel verdachten bekenden al snel na het voelen van de gruwelijke pijn.

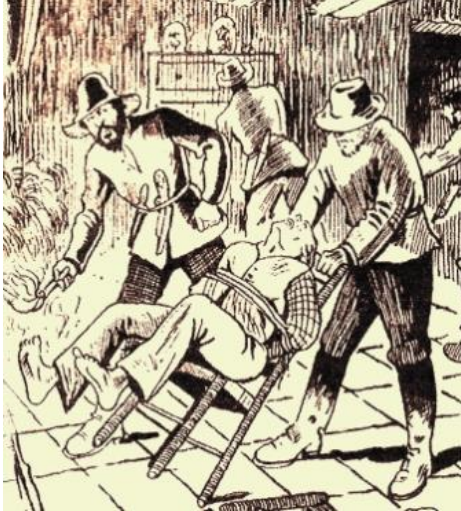
De Spaanse laars, door sommige Bokkenrijders ook wel de dansschoenen genoemd. Er zijn verschillende modellen, maar het doel is hetzelfde, het pletten van de benen. Meestal werd begonnen met de duimschroeven aandraaien, en als de verdachte nog niet bekende, werden daar de Spaanse laarzen aan toe gevoegd.

Als een booswicht nog steeds niet bekende, dan was er altijd nog een derde manier van tortuur, namelijk de Wipgalg. De verdachte werd aan de armen omhoog getrokken, en bleef daar een tijdje hangen met of zonder gewichten aan de voeten. Er kon ook voor gekozen worden hem heel snel op te trekken en dan te laten vallen.

De tortuur in de praktijk

Sommige mensen zijn er van overtuigd dat alle opgehangen Bokkenrijders schuldig zijn, want ze hebben bekend. Anderen roepen direct dat het gaat om heksenprocessen. Om je zelf een beeld te vormen van die processen, ga je er eentje zelf bekijken.

Om te krijgen wat ze wilden, gebruikten de Bokkenrijders vaak messen, stokken en vuur. Ze bonden het slachtoffer vast en krasten hem of haar met een mes. Soms legden ze hem letterlijk het vuur aan de schenen!

Jacques Des Jardins, Bokkenrijder of onschuldig slachtoffer?

Bron 1.

In de vorige paragraaf heb je het verhaal van Henri Petri gelezen. Voor deze overval werd in Mei 1750 de 'Goochelaar van Hommert' (de Keukelaer) opgepakt, Jacques Des Jardins. Hij was waarschijnlijk een zigeuner van Franse afkomst, met getinte huid, donker haar en ijsblauwe ogen. Hij was erg arm, en woonde met zijn vrouw en kinderen in een klein huisje in het gehucht Hommert, toen niet meer dan tien huizen groot. Hij verdiende zijn brood door te goochelen, viool te spelen en met linten, garen, naalden en stoffen langs de deuren te gaan. Vaak bedelde hij ook voor eten. De vrouwe van Schinnen was eigenlijk tegen zijn arrestatie. 'ga weg, Jacqueske,' zei ze toen hij zich kwam melden op kasteel Terborg. 'Jij doet zo iets niet!' Jacques was overal een erg geliefde gast. Elk jaar, als ergens kermis was, speelde hij zijn wijsjes of zong hij liedjes. Hij vermaakte iedereen met zijn kenmerkende 'keukeltasch'(goocheltas).

Jacques Des Jardins werd verdacht van medeplichtigheid bij de bende omdat Henri Petri verklaarde de meetlatje die Des Jardins normaal altijd bij zich droeg, op de plaats delict vond. Die gebruikte Jacques om zijn garen af te meten.

Henri Petri meende hem gezien te hebben, terwijl hij op het bed lag met flinke wonden, en de bende bezig was hem te bewerken met een kaars. Hij dacht te zien, dat de Keukelaer, zoals men hem noemde, zijn latje tegen de muur zette en het grote jachtgeweer van Petri uit de houder pakte. Daarna liep hij naar buiten, zonder het meetlatje.

Des Jardins verklaarde dat hij zijn meetlat en doosje knopen en linten al enige tijd miste. Hij gaf aan dat ze hem in Ulestraten gestolen waren, nadat hij in de lokale herberg een stukje gespeeld had voor een goede maaltijd.

Na een aantal verhoren in 1750 werd hij geconfronteerd met een andere verdachte die hem had gezien en herkend. Des Jardins hield vol dat hij het niet was geweest, en dat de twee alles zeiden doordat ze gemarteld werden. Onder zo'n pijn kon je toch niet anders dan alles zeggen waarvan je dacht dat ze het wilden horen?

Vervolg

De stukken werden opgetekend en opgestuurd, en er kwam uit dat de schepenbank toestemming had hem aan de tortuur te onderwerpen.

Op 14 Juli van dat jaar werd hij gemarteld. De duimschroeven werden hem aangedraaid, en hij heeft heel hard geschreeuwd. Volgens de processtukken stelde hij zich aan en probeerde hij zijn hoofd kapot te stoten tegen de muur. De schepenen zeiden dat hij dit deed om niemand te hoeven verraden. De arme Jacques leek onschuldig, want deze marteling doorstond hij.

Maar in plaats van vrijgelaten te worden, moest hij terug de cel in. In oktober en december werd hij andermaal gemarteld, zo heftig dat hij een paar keer buiten bewustzijn raakte. Hij begon honderduit te praten over hoe hij vaker kolen en 'mohren' (wortelen) had gestolen van het veld, omdat hij en zijn gezin honger hadden. Hij vertelde dat hij uit Parijs kwam, en in verschillende legers had gevochten. Ook vertelde hij dat hij uit al die legers was gedeserteerd (weggelopen) en daarbij zijn wapens en uniform gestolen had. Hij vertelde zelfs hoe hij met verschillende vrouwen overspel had gepleegd, en uiteindelijk in december, na hele zware marteling van bijna twaalf uur aan één stuk, ook hoe hij schuldig was aan alle inbraken die opgenoemd werden, ook die bij Petri. Deed hij dit door de pijn of was hij echt schuldig?

Hoe dan ook, op 9 februari 1751 stierf hij aan een splinternieuwe galg op de Danikerberg. Zijn laatste woorden? Hij vroeg de schout wat met zijn huisje en zijn spullen ging gebeuren. 'Al je spullen worden verkocht en je huis afgebroken. Ze komen dus op straat te staan,' antwoordde de schout. 'Ach,' zei hij. 'Mijn arme vrouw en kinders...'

Bron 2.

Nol Caldenberg, een jonge, dakloze jongen, werd de kamer binnen geleid. De schepenen zaten aan de grote tafel, stil en dreigend. Kaarsen verlichtten de ruimte. Zijn boeien werden afgedaan en hij werd op een stoel gezet, tegenover iemand anders die hij door het flauwe licht niet zag. Langzaam raakten zijn ogen gewend aan het slechte licht.

De griffier zette de pen op het papier en begon op te schrijven wat schepen A Campo zei: 'Confrontatie tussen gedetineerden Arnoldus Caldenberg en Jacques des Jardins. Mijnheer Caldenberg, kent u Jacques des Jardins, hier tegenover u?'

Nol slikte. Hij had tijdens de rondleiding langs de martelwerktuigen even de duimschroeven om gehad. De schroef was nog niet geheel aangedraaid, of hij begon al alles op te biechten. Oom Gerlingh had hem op zijn zeventiende meegenomen op een eerste rooftocht. Daarna had hij de eed moeten zweren, de eed van trouw. Nol was al vroeg wees geworden. Door zijn slechte ogen en slechte gezondheid kon hij niet werken en moest hij bedelen. Nol met de zieke ogen, werd hij genoemd.

Oom Gerlingh had altijd goed voor hem gezorgd. Hij herkende Des Jardins wel, maar hij kende hem alleen als 'De Keukelaer.'

Nol had de geheime eed voor zijn oom en de Keukelaer afgelegd. Ook was hij er bij geweest bij Petri. Oom Gerlingh had Nol opgedragen alle kasten leeg te halen en alles in pakketten te binden. De Keukelaer had alleen een mooi jachtgeweer gepakt en verder niets gedaan. Nol verzamelde alle moed, ademde diep in en zei: 'Ja, mijnheer, dat is de Keukelaer van Hommert. Hij was er bij tijdens de inbraak ende eedaflegging'

De Keukelaer keek hem met zijn ijsblauwe ogen aan. Zijn laatste lied was uitgespeeld...

Nol Caldenberg maakte op 17 Mei 1750, twee maanden na Des Jardins, zijn gang naar de galg. Hij was ongeveer 19 jaar oud.

gedeteneert was, en verlaecht, dat alle da-
gen die hem verlaecht hebben sullen Eedt-
sweren vood een Conifict aldus gezondfonden
op dat als boven ende ten Eijde anders
shekent naet dat des een kin voorgeleent was
gehepti Lajus hebben daet bij oved alle geproviskeet
tis de Keukelaer
me, fait conduire
par le dit leu
daatan plus que
que ne si tout
de fausse deplacation
despar d'end

Nol is de + mensch van **Nol Caldenberg**
verlaecht niet te kunnen schrijven
Jacques Les Jardins
quod Arnoldus
niet schrijft wempe
Sworck konneus
M. Dullens heving

De confrontatie tussen Nol Caldenberg en Jacques Les Jardins, origineel processtuk. Des Jardins zette zijn handtekening links onderaan. Hij schreef eerst een stukje tekst, waarin hij aangaf dat hij tegen zijn zin te veel zei. Nol Caldenberg zette een kruisje. Hij kon, net als veel verdachten, niet schrijven. Daaronder tekenen de schepenen.

Het effect van een marteling zie je, als je kijkt naar de handtekening van Des Jardins hieronder, de bovenste handtekening. vergelijk die eens met de vorige bron!

Ende des sijne Redpanderinge van woorden tot
woorden voorgelezen sijnde ende getraecht affte
hij het daet bij offte aff wilde gedaen hebben
heeft verlaecht van een maet d'ijghet l'ijf oved
all daet bij te perisveken ende heeft daerby
Eijnde ten Eijghenhandig ondshekent

Jacques Les Jardins
quod Arnoldus
daatan gea son
konneus bij
M. Dullens heving

Paragraaf 4; Hoe de eed bijdroeg aan het beeld dat wij van de bende hebben.

Heel belangrijk voor de Bokkenrijders was de zogenoemde eed. Het verhaal ging, dat de Bokkenrijdersbenden een eed van trouw moesten zweren op de duivel, op een kruisbeeld moesten trappen, of achteruit een kerk in kruipen. Voor de meeste onderzoekers is die eed ontzettend belangrijk. In deze paragraaf leer je iets meer over die eed, maar ook wat hem zo belangrijk maakt.

De populaire eed

Als je een boek leest over de Bokkenrijders of de serie kijkt, dan zie je de eed altijd wel terug komen. De Bokkenrijders zwoeren elkaar trouw. Daarnaast zwoeren ze de duivel toe en God af. Na deze eedaflegging gingen ze als een duivelse, losgeslagen bende uit stelen, aldus sommige onderzoekers / auteurs. Er zijn mensen die daarin duidelijk zien dat er een soort leger gevormd werd. Ze zweren elkaar trouw, net zoals de maffia doet. Daarna proberen ze hun doelen uit te voeren. Maar er zijn ook andere verklaringen. Ook heksen zwoerden God af en de duivel toe. In zijn naam gebruikten heksen magie, net zoals de Bokkenrijders in zijn naam gaan stelen.

Een andere groep zegt, dat die eed was verzonnen door de schepenen. Zo hadden ze reden genoeg om iedere verdachten als schuldige te veroordelen. De mensen die gemarteld werden, noemden soms wel vijftig tot honderd namen door de pijn.

Onder de gewone mensen begon in de tijd van de Bokkenrijders ook een verhaal te leven. De mensen waren er van overtuigd dat zij zich in de nacht op bokken verplaatsten, door de lucht. Daardoor konden ze op veel plekken inbreken, vlak achter elkaar.

Wat zeggen de bronnen?

Voor veel ideeën valt iets te zeggen. Het verhaal van de vliegende bokken is puur wetenschappelijk bekeken een onzinverhaal, dat kan natuurlijk helemaal niet. Toch zullen er toen mensen zijn geweest, die daar wel in geloofd hebben. De andere verhalen dienen we wel serieus te bekijken. Als we de bronnen gaan bekijken, dan zien we dat de eed al vrij vroeg in de processtukken genoemd wordt. Telkens verandert hij een beetje, maar de boodschap is overal het zelfde: Als je opgepakt wordt en gemarteld; mondje dicht!

De manier waarop de eed afgenomen wordt, verschilt wel per groep. Ook de aandacht die schepenen er aan geven is iedere keer anders. Zo zien we voor de eerste keer in 1743 de eed opduiken in de processtukken. Een vilder uit Nieuwstadt, Hendrick Beckx, spreekt van het afzweren van god, het toezweren van de duivel, en elkaar niet verraden. Hij beschreef hoe de leider Mathias Ponts een bakje hosties uit de kerk gestolen had en die uitdeelde, in de naam van de duivel. Schepenen besteden daar geen aandacht meer aan.

De eerste bende bestond vooral uit familieleden die al in de jaren 1720 - 1730 actief waren, maar er kwamen steeds meer vreemden bij. Vanaf 1730 beginnen de grote inbraken, en dan wordt er ook een eed gezworen. Familie vertrouwde je wel, maar vreemden konden je verraden!

Vaak werd de eed afgelegd in één van de vele veldkapelletjes in het Limburgse heuvelland. Vooral de Sint – Rosakapel in Sittard was erg populair, omdat hij in een ander gebied lag, waar Bokkenrijders niet vervolgd werden. Dit is de kapel van Urmond, die rond 1750 ook gebruikt zou zijn voor eedafleggingen.

In de tweede bende vertellen meerdere personen over de eed. Zo vertelde Nol Caldenberg en Francois Hamers over het moment hoe ze samen met Jacques Des Jardins de eed aflegden, in het huis van De Gavarelle. Gerlingh Daniëls plaatste een hand, die hij van een lijk aan de galg gestolen had, op een tafeltje. In de hand legde hij een kaars, en de aanwezigen kregen een glas brandewijn met daarin groen spul. Ze waren direct dronken, en spraken de woorden uit ('ik zweer god af en de duivel toe'.) Daarna gingen ze uit stelen. In de eerste twee processen werd er nauwelijks naar de eed gevraagd door schepenen. Veel bendeleden van de tweede bende beschreven de eed in hun proces.

Bij de derde bende leek de eed een vast onderwerp van de ondervragingen. Er werd regelmatig naar gevraagd. Daardoor vermoedden sommige onderzoekers ook dat het ging om een idee van de schepenen zelf.

Houtskooltekening uit het boek van Ramakers en Pasing. Veel daders maakten melding van het gebruik van een afgehakte hand voor de eedaflegging. Het was de gewoonte om lijken van sommige criminelen weg te laten rotten aan de galg. Of deze hand van een bokkenrijder kwam, is niet duidelijk.

De bende onder Joseph Kirchoffs maakte veel gebruik van de eedaflegging. Als we de bronnen moeten geloven, vond deze regelmatig plaats. Er zijn schrijvers die hierin het bewijs zien dat er een bende gevormd werd met een groter doel. Zo werd er ook regelmatig een belangrijke baron gezien in de buurt van de leiders van deze bende. Hij zou geld gegeven hebben voor het vormen van een privéleger. Dit verhaal wordt door andere schrijvers afgedaan als een verzinsel. Zij geven aan dat er vanaf het begin van de processen al gemarteld werd, maar dat de schepenen steeds harder op zoek gingen naar een manier om mensen te veroordelen. Het idee, dat er een groep was die in de duivel geloofde en in zijn naam inbraken pleegde, paste daar perfect in!

Ton van Reen schreef in de jaren '80 een serie boeken over de Bokkenrijders. Hij vermeldde daarin ook de eed. Hoofdpersoon in de serie was de jonge jongen Martin, die te maken kreeg met Bokkenrijderskapitein Joseph Kirchoffs. In de daarop gebaseerde tv serie zijn de Bokkenrijders een soort Robin Hood – bende. Ze stelen van de rijken en geven het geld aan de arme bevolking van de landen van Overmaas.

Als model gebruikte hij de laatste bende, van ongeveer 1750 tot 1774. Van Reen gebruikt in zijn boek veel dingen die niet bij de bende van Kirchoffs hoorden. Zo is er geen bewijs dat Kirchoffs zich vermomde als de 'zwarte kapitein,' want veel mensen wisten wie hij was en wezen hem aan als schuldige. Daarnaast weten we ook niet of ze bij die bende wel gebruik maakten van een afgekapte hand, zoals Gerlingh Daniëls in de jaren 1750 wel had gedaan.

In het boek 'winnen' de Bokkenrijders van de kwaadaardige schout en wordt het geld van de kerk uitgedeeld aan de armen. De boekenserie is verfilmd tot een televisieserie en was in de jaren '90 heel populair.

Begrippenlijst

Chirurgijn: een soort dokter in de Middeleeuwen en vroegmoderne tijd.

Eed: een afspraak waarin men belooft iets te doen, of iets juist niet te doen. De Bokkenrijders beloofden elkaar niet te verraden.

Landen van Overmaas: Zo heette het gebied dat tegenwoordig Belgisch en Nederlands Limburg is in de tijd van de Bokkenrijders. De Landen van Overmaas bestonden uit veel gebiedjes die allemaal bij een ander land of heer hoorde.

Mythe: Verhalen, gemaakt door de mens, die de wereld om hem heen verklaren. Mythen zijn leerzaam voor degene die ze leest, ze beschrijven hoe mensen zich moeten gedragen. In de oudheid gingen ze meestal over religie, tegenwoordig bevestigen ze vaak een maatschappij of systeem.⁴⁴

Plakkaat: Een plakkaat is een aanplakbiljet waarop een nieuwe wet of regel staat. Regelmatig werden deze in de Landen van Overmaas opgehangen om de mensen iets te leren over nieuwe wetten. Eén van de bekendste wetten verbood het zigeuners om in de Landen van Overmaas te wonen. Indien ze toch bleven, dan werden ze gebrandmerkt en er uit gegoid.

Processtukken: Processtukken zijn documenten die tijdens rechtszaken werden opgesteld. De schepenen verhoorden een verdachte, en de griffier (een schrijver) schreef de uitkomst van deze verhoren op. Deze stukken zijn bewaard gebleven en liggen nu in het Archief in Maastricht.

Religieuze mythe: een mythe die gaat over een religieuze gebeurtenis. Denk aan het verhaal van Mozes, de Griekse Goden of het verhaal van Jezus van Nazareth.

Schepenen: Dagelijks bestuur van een bank, een soort gemeente. Meestal werden banken bestuurd door 3, 5 of 7 schepenen.

Scherprechter: (ook wel beul genoemd). Deze persoon was gespecialiseerd in het pijnigen van mensen die verhoord werden, en in het uitvoeren van lijfstraffen. Als ze schuldig waren, moest hij ook de straf uitvoeren. De persoon die dit in Hoensbroek deed, was Nicolaas Tillenborch uit Aken, een ware beroemdheid in zijn tijd. Regelmatig maakte hij te voet de reis vanuit Aken om hier een aantal mensen te verhoren en op te hangen. Daarvoor kreeg hij uiteraard goed betaald.

Schout (soms ook drossaard): persoon die criminelen moest oppakken en naar de rechtbank brengen.

Tortuur: (of marteling). Het krijgen van een bekentenis door iemand flink pijn te doen. Dat begon met duimschroeven en ging steeds een stapje verder.

Vilder: Iemand die dode dieren vilde, dat wil zeggen, de huid er af haalde om er leer van te maken.

Volksmythe: Onzinverhaal, verzonnen door de mensen om te verklaren wat zij niet begrijpen.

⁴⁴ Om verwarring bij leerlingen te voorkomen is hier gekozen voor een ietwat afgekapte definitie. Volksmythe is als een apart begrip opgenomen, dit om beide voor leerlingen duidelijker te maken. Het begrip mythe / mythevorming is, zoals in hoofdstuk 1 aangetoond, enorm complex. Voor een vertaling naar leerlingniveau is een versimpeling wel terecht.

Werkbladen bij 'de Bokkenrijders'

1. Voorkennis

Dit hoofdstuk gaat over de Bokkenrijders. Wat weet je hier al van?

2. Bekijk de titelpagina van het hoofdstuk

Waar komt de naam 'Bokkenrijders' vandaan?

Welk van de tien tijdvakken staat centraal?

3. Bekijk de kaart op de titelpagina.

De bendeleden kwamen uit verschillende gebieden en hadden voordeel aan de politieke situatie in de landen van Overmaas. Leg dit uit met behulp van de kaart.

Paragraaf 2

1. Motieven van de Bokkenrijders

Welke motieven worden in de paragraaf genoemd?

Kies er één uit. Noem een argument dat dit motief wél kan kloppen, en een argument waarom dat dit motief niet kan kloppen.

Het motief dat ik kies is

En dit kan kloppen, omdat

Maar, aan de andere kant kan het ook niet kloppen, want

2. Bronnen

Uit welke bronnen halen we informatie over de Bokkenrijders?

Wat is het nadeel van deze bronnen?

Waarom hebben we maar zo weinig bronnen?

In de geschiedenislessen proberen we een duidelijk beeld van gebeurtenissen op te bouwen, door van verschillende kanten naar een onderwerp te kijken. Beredeneer vanuit welke kant we allemaal naar de Bokkenrijders kunnen kijken, en geef ook aan of en welk bronmateriaal we daarvoor hebben! Denk bijvoorbeeld eens na wie de bronnen gemaakt hebben.

Vul in: *Processtukken* – *moderne literatuur* – *hedendaagse onderzoekers* – *de overheid in de landen van overmaas* – *de 'daders'* – *de kerk* – *boeken uit de 18^e eeuw* – *moderne onderzoekers*.

Invalshoek	Bron(nen)	Wie heeft de bron gemaakt?
De overheid in de landen van overmaas	<i>Processtukken</i>	<i>schepenen</i>
De overheid in de Landen van Overmaas		
De 'Daders'		
Moderne onderzoekers		

3. Lees het verhaal van Henri Petri

De aanvallen van de Bokkenrijders waren meestal heel gewelddadig. Ze wilden zo snel mogelijk geld zien. *Van een aanval op de alleenstaande weduwe Anna Sypekotten, bijvoorbeeld, is bekend dat ze haar benen met olie insmeerden en in brand staken. Toen ze had verteld waar haar geld lag, hingen ze haar naakt, op de kop aan een touw in de open haard.*

Welk van de in de tekst genoemde motieven herken je in het verhaal van Petri? Noem ze!

Kijk nog eens naar de bovengenoemde motieven. Bij de overval op Petri waren 50 man betrokken, die moesten meedelen in de opbrengst van omgerekend vierhonderd Euro. Geldt het economisch motief dan nog?

Het politiek motief, een goed georganiseerde bende die een leger wilde vormen, is een van de meest besproken motieven. Kun je een voorbeeld uit het verhaal van Petri geven dat vóór dit motief pleit?

Geef ook een voorbeeld tegen dat motief:

Paragraaf 3

1. Het rechtssysteem

In de tijd van de Bokkenrijders zag het rechtssysteem er iets anders uit dan nu. Noem een belangrijk verschil tussen beide systemen!

Noem ook een overeenkomst.

Hoe kijk je zelf aan tegen het martelen van gevangenen voor een bekentenis?

- 2. Lees bron 1 (het verhaal van Jacques des Jardins).** Denk je dat hij wel of niet schuldig is? Was het martelen voor de tweede keer terecht? Leg uit!

- 3. Lees bron 3 (het verhaal van Nol Caldenberg).** Is je mening over Jacques Des Jardins (vraag 2) veranderd? Leg uit!

Conclusie, kijk terug naar de mythevorming. Gebruik het hele hoofdstuk

4. Leg uit waarom de Bokkenrijderseed voor onderzoekers belangrijk is.

4. B Kan de eed ervoor gezorgd hebben dat sommige auteurs een verkeerd beeld hebben van de Bokkenrijders? Leg uit

4. Mythevorming

Kijk eens naar de volgende uitspraken en gebruik je begrippenlijst. Zijn de volgende uitspraken een mythe, een volksmythe of feiten?

Anton Blok zei in 1990:

'De Bokkenrijders zijn een georganiseerd leger. Ze zweren een eed van trouw, net als de maffia. Ook oefenden ze vaker hun militaire technieken door in te breken. Hun doel was een groot, sterk Limburg maken.'

S.J.P. Sleinada schreef in 1779:

'De Duivel heeft veel macht, maar bokken door de lucht laten vliegen? Dat is een volksmythe.'

Louis Augustus zei in 1991 over Anton Blok:

'Blok helpt de wereld weer aan een nieuwe mythe. Een georganiseerd leger? Onzin! De Bokkenrijders waren een verzinsel van bijgelovige schepenen met te veel vrije tijd!'
